

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

MASTER RAD

**NEZAPOSLENOST MLADIH I NJEN UTICAJ NA PLANIRANJE
BRAKA I OSNIVANJE PORODICE**

Mentor:
Prof. dr. Sanela Šadić

Student:
Amina Leleta

Sarajevo, Septembar 2023.

SADRŽAJ

UVOD	3
I. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	5
1.1. Predmet istraživanja.....	5
1.2. Problem istraživanja.....	6
1.3. Kategorijalno pojmovni sistem	7
1.4. Ciljevi istraživanja	8
1.4.1. <i>Naučni ciljevi</i>	8
1.5. Hipoteze istraživanja.....	10
1.5.1. <i>Generalna hipoteza</i>	10
1.5.2. <i>Pomoćne hipoteze</i>	10
1.6. Metode istraživanja.....	11
1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	12
1.7.1. <i>Naučna opravdanost istraživanja</i>	12
1.7.2. <i>Društvena opravdanost istraživanja</i>	12
II. NEZAPOSLENOST	13
2.1. Nezaposlenost	13
2.2. Vrste nezaposlenosti	15
2.3. Uzroci nezaposlenosti	16
2.4. Posljedice nezaposlenosti.....	17
2.5. Tržište rada FBiH.....	19
2.6. Mladi na tržištu rada	22
2.7. Politika zapošljavanja mladih	23
2.8. Prava nezaposlenih osoba	27
2.9. Socio-ekonomski uzroci odlaska mladih	28
III. MLADI, BRAK I PORODICA.....	36
3.1. Mladi i brak.....	36
3.2. Definiranje i razumijevanje porodice.....	43
3.2.1. <i>Životni ciklusi porodice</i>	44
3.2.2. <i>Savremena porodica</i>	47
3.2.3. <i>Funkcije porodice</i>	48
IV. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	51
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE.....	58
LITERATURA	61
PRILOZI	63

UVOD

Nezaposlenost mlađih ljudi neke države se ne može mjeriti samo brojkama i statističkim podacima. Za svakog čovjeka, nezaposlenost predstavlja problem njegove vlastite egzistencije. Taj problem nastaje kada se pojedincu u društvu ne pruža mogućnost da svoju sposobnost i znanje pretvori u novčana primanja, i da tim novcem na slobodnom tržištu kupuje dobra koja su mu potrebna za život.

Nezaposlenost predstavlja ne samo bolest društva, nego i pojedinca, kao i porodice. Osobe koje nisu zaposlene mogu biti nesretne, isfrustrirane i pod stresom, degradirane i ponižavane. Gubitak samopoštovanja, osjećaja vlastite vrijednsoti i dostojanstva povezan je sa nedostatkom sredstava. Ovakvo stanje onemogućava i ugrožava život i ekzistenciju same osobe, ali i članova porodice o kojima je dužan da brine. Pošto su nezaposlenost i siromaštvo usko povezani, savremena država kao organizirani društveni aparat, ima zadatku da na temeljiti i odlučan način realizuje humanu zadaću i povede brigu o zapošljavanju svojih građana, a posebno mlađe populacije.

Kako navodi Mrnjavac (1996), pojam nezaposlenosti može imati različita značenja ovisno o kontekstu u kojemu se koristi. Može opisivati pravno-administrativno stanje odnosno evidentiranost na listi zavoda za zapošljavanje ili pravo na novčanu naknadu za nezaposlene. Ujedno, može označavati stav odnosno spremnost na prihvatanje posla pod određenim uslovima. Također, nezaposlenost se može odnositi i na socijalne teškoće unutar određenog privrednog sistema, kao i na neravnotežu ponude i potražnje rada na pojedinim dijelovima ili na cijelokupnom tržištu rada. Problem nezapolenosti je veoma kompleksan i ima višestruke efekte na samo društvo i pojedine. Njegov uticaj je vidljiv i u demografskom smislu, jer snažno utiče na politike planiranja porodice i rađanja.

Istraživanje se bavi problemom nezaposlenosti mlađih ljudi u Bosni Hercegovini i njegovim uticajem na planiranje braka i porodice. U narednim poglavljima je data teorijska analiza problema, kao prezenacija rezultata empirijskog istraživanja. U prvom poglavlju je predstavljen metodološki okvir istraživanja, u kojem su predstavljeni svi elementi istraživanja.. U drugom poglavlju se govori o nezaposlenost, tržištu rada, te mlađim ljudima i njihovim problemima na ovom području djelovanja. Treći dio istraživanja se bavi pojmovima braka,

porodice i prezentiranjem dosadašnjih rezultata istraživanja o stavovima mlađih o braku i porodici. U četvrtom dijelu su prezentirani rezultati empirijskog israživanja sa mlađim ljudima i njihovim stavovima o nezaposlenosti, braku i porodici.

I. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja se bavi uticajem nezaposlenosti mladih na osnivanje porodice i daljnje egzistencije u Bosni i Hercegovini. Posljedice nezaposlenosti su višestruke i veoma kompleksne, ali fokus će u empirijskom dijelu biti na onim koji se odnose na stavove mladih o planiranju porodice. Prilikom planiranja budućnosti teži se ekonomskoj stabilnosti i sigurnosti, a upravo pokazatelji takvog socijalnog stanja jesu mogućnosti zaposlenja koja pojedincu pruža finansijsku sigurnost i svijetlu budućnost. Iz finansijske sigurnosti proizilazi mogućnost osamostaljenja i formiranju vlastite porodice. Međutim, ukoliko postoji nesigurnost po pitanju budućeg prosperiteta i egzistencije, porodica dolazi u drugi plan.

Razmišljanja, stavovi i stil života mladih ljudi u Bosni i Hercegovini su slični kao i kod mladih ljudi u ekonomski razvijenim i uređenim zemljama. Svi oni imaju slične probleme i izazove sa kojima se susreću prilikom traženja i pronalaska posla, s tim da mlađi u Bosni i Hercegovini nemaju istu podršku državnih organa, kao i mogućnosti realizacije svojih ciljeva budući da je ekonomija države usporena zbog niza nepovoljnih uticaja iz prošlosti kao što su rat, proces tranzicije i složena politička situacija. Zakoni koji se u Bosni i Hercegovini bave pitanjima mladih su Zakon o mlađima FBiH, Zakon o omladinskom organizovanju RS i Zakon o mlađima BD FBiH. Navedeni zakoni na vrlo sličan način promovišu aktivno učešće mladih u javnom životu, te uređuju pitanja koja su od velikog značaja za život i djelovanje mladih ljudi u oba bosanskohercegovačka entiteta te Brčko distriktu. Primjena navedenih zakona od strane institucija vlasti od ključnog je značaja za poboljšanje položaja mladih u Bosni i Hercegovini ali i od odgovornosti samih mladih ljudi prema svojim pravima i obavezama. Zakonom o mlađima FBiH (*Službene novine FBiH 36/10*) precizira se da su mlađi ljudi osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti. Definicija mladih je na području cijele Bosne i Hercegovine usklađena što je od izuzetne važnosti zbog statističkog praćenja i obrade podataka, kreiranja politika i aktivnih mjera zapošljavanja na tržištu rada.

Analizom trenutnog stanja na tržištu rada BiH, donijet će se stavovi i preporuke smanjenja negativnog uticaja nezaposlenja mladih ljudi i njihovih odluka kada je u pitanju stupanje u brak i osnivanje porodice. Također, provedet će se istraživanje u obliku anketnog

upitnika koje će pružiti razumijevanje problematike nezaposlenosti mladih i njen uticaj na brak i porodicu.

1.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja u fokus stavlja mlade ljude i nemogućnost njihovog zaposlenja na području Bosne i Hercegovine, što direktno ima uticaj na njihovo osamostaljenje i neadekvatne uslove za osnivanjem vlastite porodice. Mladi predstavljaju najvažniji resurs svakog društva i čine četvrtinu ukupne bosanskohercegovačke populacije, a njihov masovni odlazak ima nesagledive posljedice. Posljednjih godina Bosna i Hercegovina je suočena sa jednom novom dimenzijom migracija zbog čega su evidentne ogromne promjene u društvenom, ekonomskom i demografskom smislu.

Nemogućnost pojedinca da zadovolji osnovne egzistencijalne potrebe i dostojanstveno živi u svojoj domovini, opravdava njihovu odluka o napuštanju zemlje i traženju boljih uslova za život u ekonomski razvijenim zemljama. Kao dokaz tome govori činjenica da popis stanovništva iz 1991. godine navodi da je procent mladih ljudi u ukupnom broju stanovništva iznosio 34,4%, dok popis iz 2013. godine pokazuje učešće od svega 15,4%, što znači da se taj procent u datom periodu i više nego prepolovio. S druge strane, kada je riječ o najstarijoj dobnoj grupi (osobe preko 65 godina starosti), stanje je obrnuto i u istom periodu procent njihovog učešća u ukupnoj populaciji zemlje se utrostručio, prema službenim izvještajima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine rastući sa zanemarivih 4,7% (popis iz 1971.) na 14,2% (popis iz 2013. godine). Pored toga, u periodu 2013.-2016. godine, zabilježeno je 23.000 manje novorođenih beba od broja umrlih, dok je samo u 2017. ta razlika iznosila 6,388, što za malo društvo poput Bosne i Hercegovine predstavlja omjer zabrinjavajućih dimenzija (Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J., Dudić, A., 2019:12).

Aktivno građansko pravo mladih ljudi podrazumijeva posjedovanje prava ali i prostora u kojem je neophodno pružati im punu podršku, jačajući njihov uticaj na odluke, kao i njihovo angažovanje u aktivnostima koje doprinose izgradnji bolje ekonomije kao i društva u cjelini. Na žalost, Bosna i Hercegovina nema jedinstven dokument i zakon koji se bavi pitanjima

mladih na državnom nivou, a samim tim niti jednistven pristup rješavanja problema i potreba mladih.

1.3. Kategorijalno pojmovni sistem

Mladost se najčešće opisuje kao tranzicijsko razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi. Statistički se kao donja granica mладости najčešće uzima 15 godina života, dok gornja granica varira zaustavljajući se najčešće na 24, a ponekad na 29 ili 34. godini života. Ovaj trend prepoznat je kao „produžena mladost“, jer ga karakteriše sve duže institucionalno obrazovanje, otežano i neadekvatno zapošljavanje, usporeno osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja vlastite porodice i slabo uključivanje mladih u društveno odlučivanje (Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J., Dudić, A., 2019:57).

Nezaposlenost je društvena pojava koju definiše logičan slijed događaja nakon završenog formalnog obrazovanja i sudbinu mladih i radno sposobnih osoba zrelog životnog doba. Određenje pojma *nezaposlenosti* zavisi od odabira različitih pristupa rješavanju problema nezaposlenosti, a koji opet zavise od društveno – ekonomskih faktora države, te iz tog razloga u literaturi ne postoji usaglašeno mišljenje oko definisanja pojma „nezaposlenost“ (Pejatović, A., Orlović-Lovren, V., 2014:14).

Tržište rada predstavlja mjesto susreta ponude i tražnje radnje snage 4 , na kojem radnici nalaze plaćeni rad, poslodavci nalaze radnike, dok se novčana nadoknada za taj rad isplaćuje kroz mjesecna primanja, odnosno platu. Tržišta rada mogu biti lokalna ili nacionalna (čak i međunarodna) prema svom obimu, a sastoje se od manjih interakcija tržišta rada prema različitim kvalifikacijama, vještinama i geografskoj lokaciji.

Diskriminacija je svaki postupak razlikovanja i nejednakog tretmana osobe ili grupe osoba zbog ličnih osobina koje ih čine različitim od ostalih. Pod „ličnim osobinama“, odnosno osnovama diskriminacije, podrazumijevamo: etnički, nacionalni, vjerski identitet, invaliditet, seksualnu orijentaciju, spol, rodni identitet i izražavanje, političko uvjerenje, članstvo u sindikatu, status povratnika, i ostalo (Muratbegović i sar., 2017:67).

Porodica - prema Porodičnom zakonu FBiH (član 2.) porodica je određena kao „životna zajednica roditelja i djece, i drugih krvnih srodnika i srodnika po tazbini, usvojilaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu“.

Porodica je univerzalna društvena institucija i nerazdvojni pratilac ljudskog društva i čovjekovog postojanja. Zasniva se na braku i odnosima srodstva, čiji članovi, po pravilu, žive u zajednici. To je društvena grupa vezana krvnim srodstvima i vezama koje su različite prirode, od običajno-vjerskih do pravno ekonomskih (Foča, 2000:199).

Politike prema mladima (ili omladinska politika) – predstavljaju ukupne institucionalne mehanizme brige vlasti prema mladima (Zakon o mladima FBiH, 36/10.). Politika za mlade predstavlja osnovni put rješavanja kolektivnih problema mlađih u zemlji, sveobuhvatno podizanje kvalitete njihova života te osnaživanja njihova društvenog položaja. Politika za mlade usmjerena je jasnom definiranju problema mlađih i nalaženju rješenja za razvoj položaja mlađih. Uloga politika za mlade je društvena integracija mlađih u preuzimanju društvenih uloga, ali obavezno uz stvaranje slobode preferencija, izbora kreativnih pristupa te osnaživanja aktivne uloge mlađih. (Bužinkić, Buković 2009:10-14).

Migracija podrazumijeva odlazak osobe iz svoje zemlje porijekla i useljenje u drugu zemlju. Migracija podrazumijeva fizičko kretanje kroz prostor između dvije destinacije, pri čemu je važna udaljenost, vrijeme ili trajnost boravka u drugoj zemlji, stanovanje. Emigracija (lat. emigratio) iseljavanje, (ili: iseljenje) iz zemlje (Klaić, 1974).

1.4. Ciljevi istraživanja

1.4.1. Naučni ciljevi

Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji se namjeravaju ostvariti naučnim istraživanjem i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja. Naučno istraživanje treba da osigura pouzdane informacije te da dodatno i prošireno doprinosi upoznavanju problematike s kojom se susreću mlađi ljudi u Bosni i Hercegovini prilikom traženja zaposlenja.

Naučni cilj istraživanja jeste analizirati sve negativne uticaje koje fenomen nezaposlenosti uzrokuje kod mlađih ljudi, ispitati njihove stavove o braku i porodici u takvim okolnostima, te njihova očekivanja u budućnosti. Kroz ovo istraživanje želimo ukazati na probleme koje mlađi ljudi Bosne i Hercegovine susreću svakodnevno nakon završenog školovanja, bilo da se radi o srednjem ili čak univerzitetskom stečenom obrazovanju.

Za mlade ljude, prijelaz iz obrazovanja na tržište rada nije nimalo jednostavan put. Mnoge stručne literature navode da je nezaposlenost mlađih predmet zabrinutosti još od osamdesetih godina prošlog stoljeća. Stopa nezaposlenosti mlađih je veća od onih u drugim dobnim skupinama, a razlog tome jeste činjenica da mlađi ljudi imaju manje stečenog praktičnog rada, kao i prilike usavršavanj i edukacije u sklopu radnog odnosa. Drugim riječima, mlađi ljudi imaju manje ili nikako stečenog radnog iskustva. Shodno tome, još jedan od naučnih ciljeva istraživanja bi bio ispitati i analizirati mogućnosti i prilike za zaposlenjem mlađih ljudi i to kroz programe obrazovanja i prakse za određena radna mjesta, uzimajući u obzir nivo obrazovanja i stručna znanja, kao i njihove potrebe.

1.4.2. Društveni ciljevi

Društveni cilj istraživanja jeste ukazati na aktuelnu problematiku nezaposlenosti mlađih u Bosni i Hercegovini i negativne uticaje koje ova pojava uzrokuje. Nesigurnost, neizvjesnost i negativan pogled ka budućnosti jeste ono sa čime se mlađi ljudi svakodnevno susreću, a što rezultira kasnjim osamostaljenjem i odgađanjem zasnivanja porodice.

Dalje, društveni cilj istraživanja jeste upozoriti na negativne efekte odlaska mlađih i školovanih ljudi iz Bosne i Hercegovine, zbog čega su evidentne ogromne promjene u društvenom, ekonomskom i demografskom smislu. Istraživanja koja su do 2020. godine obavljena o stavovima i mišljenjima na trenutnu situaciju u državi, kao i njihov socijalni status, nam govore da većinski broj mlađih ljudi želi napustiti zemlju. Kao razlog tome navode nezaposlenost, loš životni standard i korupciju. Nemogućnosti zapošljavanja mlađih ljudi ostavlja dugoročne posljedice na cijelokupnu ekonomiju države i predstavljaju ozbiljan gubitak ljudskog i socijalnog kapitala. Mlađi ljudi teže ka boljoj budućnosti sviju nas, ali im se ne pruža mogućnost, kao ni prostor na kojem će pokazati svoja znanja, inicijativu i želju za promjenama. Nedostaje im podrška u svim segmentima i potrebno izvršiti promjene kako u oblasti obrazovanja tako i u oblasti zapošljavanja.

Iako mlađi čine značaj udio stanovništa, mlađi u BiH i dalje nisu prepoznati kao resurs, nego kao marginalizovana grupa. Težak položaj mlađih u našoj državi potvrđuju i dosadašnja provedena istraživanja te studije o problemima i potrebama mlađih. U Analizi stanja i potreba mlađih „Naputu ka politici prema mlađima FBiH”, koje je 2013. godine radilo Federalno

ministarstvo kulture i sporta i Institut za razvoj mladih KULT predstavljeni su alarmatni podaci o položaju mladih, od toga da se procent nezaposlenosti među mladima iznosi 67%, da 33% mladih prerano napušta obrazovanje, da 88% ne prima nikakvu stipendiju, te da je procent mladih kojibи napustili zemlju zauvijek ili na duži vremenski period dosegao 77%. U cilju evaluacije položaja mladih, Misija USAID-a u Bosni i Hercegovini je u 2017. godini angažovala IMPAQ International u okviru Projekta podrške monitoringu i evaluaciji u BiH (MEASURE BiH) da sproveđe Anketu mladih u Bosni i Hercegovini (NYS BiH). Nalazi provedenog istraživanja, objavljeni 2018. godine i koji je uključivao 3.002 mladih ljudi od 15 do 30 godina, ukazuju dasamo četvrtina ima redovna primanja te da je samo petina zadovoljna svojim životnim standardom. Rezultati ove ankete su također pokazali da iskustva mladih ljudi ukazuju na to da lokalne zajednice ne ispunjavaju njihove potrebe, te da nedostaje provedba politike zapošljavanja prema mladima na nivou Federacije Bosne i Hercegovine.

1.5. Hipoteze istraživanja

1.5.1. Generalna hipoteza

Kao generalna hipoteza istraživanja navodi se:

Cjelokupna ekonomска situacija u zemlji i visoka stopa nezaposlenosti utiče na negativne stavove i odluke mladih ljudi po pitanju osnivanja vlastite porodice.

1.5.2. Pomoćne hipoteze

Pomoćna hipoteza 1.: Nemogućnost zaposlenja i osiguranja trajne finansijske stabilnosti utiču na kasniji odlazak mladih iz roditeljskog doma.

Pomoćna hipoteza 2.: Nemogućnost stalnog zaposlenja i osiguranja egzistencije navodi mlade da često razmišljaju o odlasku u inostranstvo.

Pomoćna hipoteza 3.: Zbog nemogućnosti stalnog i sigurnog zaposlenja, mladi se sve češće zapošljavaju u sezonskim i povremenim poslovima, odnosno rade na crno

Pomoćna hipoteza 4.: Mladi ljudi sve kasnije stupaju u brak i odgađaju osnivanje porodice, najčešće zbog završetka dugog obrazovanja i pronalaska zaposlenja.

Sve gore navedene hipoteze će biti posebno i detaljno analizirane u anketnom dijelu, odnosno rezultatima ankete ovog istraživanja.

1.6. Metode istraživanja

Israživački rad pod nazivom „Nezaposlenost mladih i njen uticaj na planiranje braka i porodice“ se temelji na teorijsko empirijskom istraživanju. Koristila se razna stručna literatura, članci i publikacije objavljene na Internetu, mnogobrojne istraživačke analize koje su provedene posljednjih godina, te na osnovu toga donesena analiza i preporuke o problemu istraživanja.

Za potrebe ovoga istraživanja koristile su se opće naučne metode, i to:

- metoda istraživanja,
- metoda ispitivanja i
- metoda analize.

Za metodu istraživanja korištena se razna stručna literatura u printanoj i digitalnoj formi.

Za metodu ispitivanja korištena je anketa kao jedan od najčešće korištenih postupaka za ispitivanje javnog mnijenja.

Metoda analize je na kraju donesena na osnovu dosadašnjih provedenih istraživanja vezanih za problematiku mladih ljudi i njihov socijalni položaj, te kratkog anketnog obrasca korištenog u ovom istraživačkom radu.

Istraživanje obuhvata vremenski period od jula 2022. godine do februara 2023. godine., i provedeno je na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

1.7.1. Naučna opravdanost istraživanja

Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji se namjeravaju ostvariti naučnim istraživanjem i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja. Naučno istraživanje treba da osigura pouzdane informacije te da dodatno i prošireno doprinosi upoznavanju problematike s kojom se susreću mladi ljudi u Bosni i Hercegovini prilikom traženja zaposlenja. Shodno tome, ispitat će se svi negativni uticaji koje ovaj problem ima na mlade ljude i njihovo planiranje braka i osnivanje porodice.

7.1.2. Društvena opravdanost istraživanja

Društvena opravdanost istraživanja uslovljena je doprinosom rješavanju društvenih problema u okviru predmeta istraživanja, te u skladu sa tematikom, želi se skrenuti pažnja i upozoriti na negativne efekte nezaposlenosti mladih ljudi koji rezultiraju odlaganjem osnivanja porodice, a vrlo često i njihovim odlaskom iz Bosne i Hercegovine.

Rad će obezbjediti naučna saznanja na osnovu kojih će zainteresovani akteri rada sa mladima i za mlade moći preuzeti određene mjere i aktivnosti u oblasti zapošljavanja i mogućnosti pokretanja vlastitog biznisa. Društvena opravdanost je samim tim veća i poslužit će kao jedinstven pregled nedostatka postojanja politike zapošljavanja prema mladima na nivou Bosne i Hercegovine.

II. NEZAPOSLENOST

2.1. Nezaposlenost

Nezaposlenost je društvena pojava koju definiše logičan slijed događaja nakon završenog formalnog obrazovanja i sudbinu mladih i radno sposobnih osoba zrelog životnog doba. Određenje pojma nezaposlenosti zavisi od odabira različitih pristupa rješavanju problema nezaposlenosti, a koji opet zavise od društveno – ekonomskih faktora države, te iz tog razloga u literaturi ne postoji usaglašeno mišljenje oko definisanja pojma „nezaposlenost“ (Pejatović, A., Orlović-Lovren, V., 2014:14).

Prema International Labour Organisation (ILO-a), međunarodna definicija nezaposlenosti također, sagledava ovu pojavu iz perspektive i karakteristika pojedinca. Dakle, nezaposlenost obuhvata sve osobe starije od dobne granice određene za mjerjenje ekonomski aktivnog stanovništva, a to su osobe koje:

1. tokom referentnog razdoblja bile bez posla,
2. tokom referentnog razdoblja bile u svakom trenutku na raspolaganju za posao,
3. tokom referentnog razdoblja tražile posao.

Dakle, kriteriji na kojima se zasniva standardna definicija nezaposlenosti odnose se isključivo na aktivnost pojedinca tokom referentnog razdoblja, odnosno sva tri kriterija moraju biti istovremeno zadovoljena (International Labour Organisation, Citirano prema Birsa, 2002).

Kriterij „bez posla“ povlači razliku između „biti zaposlen“ i „biti bez posla“. Bez posla treba shvatiti kao potpunu odsutnost rada ili ne biti zaposlen tokom referentnog razdoblja. Smatrat će se da je osoba „bez posla“, ako nije radila tokom razdoblja posmatranja (čak niti jedan sat), niti je bila privremeno odsutna s posla kako je to određeno definicijom zaposlenosti. Svrha kriterija „bez posla“ je osiguranje međusobne isključivosti zaposlenosti i nezaposlenosti, s tim da prilikom postupka klasifikacije, zaposlenost ima prednost. Osobu možemo klasifikovati kao nezaposlenu samo onda kada je utvrđeno da nije zaposlena. Tako će osoba koja je bila angažovana na nekom povremenom poslu dok je tražila posao biti klasifikovana kao zaposlena, bez obzira što je istovremeno tražila posao.

Ostala dva kriterija standardne definicije nezaposlenosti: „trenutna raspoloživost za rad“ i „traženje posla“ služe tome da se unutar stanovništva koje nije zaposleno, mogu razlikovati nezaposlene osobe od onih osoba koje nisu ekonomski aktivne (Hussmanns, R., Mehran, F. i Verma, V., 1990: 97–98).

Osoba koja se smatra nezaposlenom mora biti raspoloživa za rad tokom referentnog razdoblja što znači da, ako se pruži prilika za posao, treba biti spremna i sposobna za rad. Kada se koristi u kontekstu standardne definicije nezaposlenosti, jedna je od primarnih funkcija kriterija raspoloživosti da isključi osobe koje traže posao što bi počeo nakon određenog vremena, npr. studenti koji u vrijeme anketiranja traže posao a on bi počeo nakon završetka akademske godine. U takvom slučaju kriterij raspoloživosti služi i za testiranje trenutne spremnosti za rad. Kriterij raspoloživosti također služi za isključivanje ostalih osoba koje ne mogu priхватiti posao zbog određenih prepreka, kao što su npr. Bolest, porodične obaveze i slično.

Kako navode autori u “Studiju o mladima BiH 2018/2019“, u modernom i postmodernom društvu, za razliku od onog u prošlosti, rad predstavlja središnju vrijednost i način integracije u društvo. Ovaj način integracije mladih u društveni život u Bosni i Hercegovini nažalost nije primjenjiv jer svega 15% mladih navodi da ima stalno zaposlenje, dok oko 23% mladih ima povremeno ili djelomično radno vrijeme. Od 64% nezaposlenih mladih svega 22% navodi da aktivno traga za zaposlenjem.

Sama izjava o traženju posla nije dovoljna da bi se neka osoba klasifikovala u skupinu nezaposlenih. Pod traženjem zaposlenja podrazumijeva se poduzimanje određenih koraka u tačno određenom prošlom vremenu, s ciljem pronalaženja plaćenog posla ili samozapošljavanja. Pojam traženja posla je neovisan o trajanju i tipu zaposlenja koje se traži. Ono obuhvaća samozaposlenost, zaposlenost u skraćenom radnom vremenu, povremenim, privremenim i sezonskim poslovima, općenito, odnosi na svaki tip posla koji se smatra ekonomskom aktivnošću prema međunarodnim standardima. Ovakvom se formulacijom ovog kriterija nastojala postići objektivnost pri mjerenu nezaposlenosti. Aktivni koraci u traženju posla podrazumijevaju sljedeće aktivnosti: registrovanje u državnoj ili privatnoj službi za zapošljavanje, molbu ili molbe upućene poslodavcima; pojavljivanje na razgovorima za posao, posjećivanje sajma za zapošljavanje, davanje oglasa za posao i javljanje na iste, traženje izvora finansiranja i prostora za pokretanje vlastitog preduzeća, traženje dozvola i slično. Iz

navedenog, možemo zaključiti da ako bi osoba opravdala kriterij traženja posla, mora dokazati da je poduzela barem jedan od ovih koraka.

U Službenim statistikama Europske unije skupina mlađih ljudi obuhvaćena je populacijom od 15. do 24. godine života. Međutim, Zakonom o mladima Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH 36/10) i Zakonom o omladinskom organizovanju Republike Srpske (Službeni glasnik RS 98/04, 119/08, 1/12) precizira se da su mlađe osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti. Shodno tome, može se reći da je definicija mlađih na području cijele Bosne i Hercegovine usklađena, što je od izuzetne važnosti zbog statističkog praćenja i obrade podataka, kreiranja politika i aktivnih mjera zapošljavanja na tržištu rada.

2.2. Vrste nezaposlenosti

Kako navodi Bušelić (2014:94) vrste nezaposlenosti jesu (tradicionalna podjela):

1. Frikcijska
2. Strukturna
3. Ciklična.

Sve ove vrste nezaposlenosti se isprepliću i ovise o strukturnim uslovima tržišta rada, te ostalim privrednim uslovima.

Frikcijska nezaposlenost - predstavlja vrstu nezaposlenosti do koje dolazi kada se napušta stari i traži novi posao, ulaskom na tržište rada po prvi put ili nakon određenog perioda čekanja. Smatra se da je ova nezaposlenost kratkotrajne prirode, a u nju možemo uključiti i sezonsku nezaposlenost. Sezonska nezaposlenost nastaje kao rezultat jakih varijacija privrednih procesa na području nekih djelatnosti koje su uslovljene klimatskim, tradicionalnim ili institucionalnim uslovima, ukoliko se period zatišja ne može nadoknaditi proizvodnjom za zalihe ili preraspodjelom radnog vremena. Sezonska nezaposlenost specifična je za pojedine privredne grane (poljoprivreda, građevinarstvo, šumarstvo, turizam, transport, specifične zdravstvene usluge, lov, ribolov).

Struktorna nezaposlenost - predstavlja vrstu nezaposlenosti do koje dolazi zbog neravnoteže u samoj strukturi ponude i potražnje za radnom snagom u smislu zanimanja, dobi, kvalifikacija i regionalnog rasporeda. Zbog tehničkog napretka i razvoja industrije u procesu privrednog razvoja, dolazi do promjene strukture u potražnji za radnom snagom. Potražnja je za novim obrazovnim profilima i novim kvalifikacijama. Upravo iz tog razloga radnici neodgovarajućih profila bit će otpušteni i tako postaju nezaposleni. Po svojoj prirodi smatra se da je ova nezaposlenost dugoročna, i smanjivati se može samo dugoročnim strukturnim mjerama ekonomske politike, a ne kratkoročnim promjenama. U okviru strukturne nezaposlenosti, neki uključuju i tehnološku nezaposlenost, a razlog njena nastanka je tehničko usavršavanje ili preusmjeravanje proizvodnje.

Ciklička nezaposlenost - koja još nosi i naziv konjunkturna nezaposlenost, jest vrsta nezaposlenosti koja nastaje kada je cijelokupna potražnja za radom niska. Ono što je karakteristično za cikličnu nezaposlenost jeste smanjenje potražnje za nekim proizvodom, robom ili uslugom, podrazumijeva i smanjenje i potrebu za radnicima. Nezaposlenost će rasti kada proizvodnja i potrošnja opadaju. Ova vrsta nezaposlenosti srednjoročne je prirode koja će u uslovima ponovne ekspanzije privrede, nestati.

2.3. Uzroci nezaposlenosti

Prema Biliću i Jukiću (2014) glavni uzroci nezaposlenosti su:

- recesija ili kriza u privredi
- promjene u potražnji za određenom vrstom radnika
- tehnološke promjene
- sezonske promjene
- lično nesnalaženje
- promjene u ponašanju, potrebama i željama ljudi.

Među navedenim uzrocima najveći uticaj ima poremećaj zaposlenosti uslijed velikih cikličkih kretanja, odnosno, recesije i krize, kao i strukturne promjene u privredi. Socijalna politika odgovorna je za dio nezaposlenosti jer na direktni način na tržištu rada određuje ponudu i potražnju određenih zanimanja. U nastavku, može se istaknuti važnost uloge sindikata i poslodavca kod nezaposlenosti. Poslodavac će zaposliti radnika ako prihod koji nastaje kao

rezultat njegova rada nije veći od troška njegova zapošljavanja. Veći troškovi rada - manje zapošljavanje. U cilju smanjenja rasta troškova, poslodavac može odlučiti o nezapošljavanju. Sindikati obeshrabruju poslodavce u zapošljavanju zbog njihovog uticaja na visinu plaće te pregovaraju oko minimalne visine iste.

Za svakog čovjeka, nezaposlenost predstavlja problem njegove vlastite egzistencije. Taj problem nastaje kada se pojedincu u društvu ne pruža mogućnost da svoju sposobnost i znanje pretvori u novčana primanja, kao i da tim novcem na slobodnom tržištu kupuje dobra koja su mu neophodna za život.

Nezaposlenost predstavlja bolest društva. Osobe koje nisu zaposlene možemo reći da su nesretne, isfrustrirane i pod stresom, te kao takve imaju ponižavajući položaj u društvu. Ovakvo stanje onemogućava i ugrožava njegov život i ekzistenciju. Nezaposlenost i siromaštvo su usko povezani, a savremena država kao organizirani društveni aparat ima zadatak da na temeljit i odlučan način realizuje humanu zadaću i povede brigu o zapošljavanju svojih građana, a posebne mlađe populacije.

2.4. Posljedice nezaposlenosti

Literatura stavlja pitanje nezaposlenosti u domen političkih problema, a svoj fokus stavlja na obim nezaposlenosti koji bi bio tolerantan i kao takav omogućio ekonomski rast, a zatim ističe i potrebu rasporeda nezaposlenosti među stanovništvom. Zaposlenost obezbjeđuje višestruke dobiti (Veselinović, 2017).

- oslobođanje osnovne suštine čovjeka,
- obezbjeđuje društvenu interakciju i položaj,
- obezbjeđuje sticanje neophodnih materijalnih dobara i
- mogućnost obezbjeđenja socijalnih prava.

Posmatrano sa druge strane, nezaposlenost u većini društvenih konteksta, pogotovo onih pogodjenih krizama, budi asocijacije i vezuje se za siromaštvo. Posljedice nezaposlenosti prema Biliću i Jukiću (2014) mogu biti:

1. Ekonomске

2. Socijalne
3. Političke

Ekonomске posljedice - za pojedinca očituju se u njegovom osiromašenju kroz gubitak prihoda. Nedostatak prihoda utiče na smanjenje njegove kupovne moći što djeluje na pad prihoda u različitim privrednim granama. Preduzetnici se pokušavaju prilagoditi novonastaloj situaciji snižavanjem troškova kroz racionalizaciju troškova, a to se ponajprije odnosi na otpuštanje radnika čime se začarani krug nezaposlenosti samo nastavlja. Kod ekonomskih posljedica razlikujemo stajalište pojedinca i makro perspektivu. U posljedice sa stajališta pojedinca uključuje se smanjenje dohotka, budućeg dohotka i blagostanje pojedinca, pad vrijednosti ljudskog kapitala, te povećan rizik od ponovne nezaposlenosti. Za makro perspektivu, nezaposlenost je poistovjećena s gubitkom proizvodnje ali isto tako gubitak najkvalitetnijeg dijela ljudskog faktora (obrazovani radnici koji su prisiljeni potražiti posao izvan područja matične države). Ekonomske posljedice ne ostavljaju utisak samo na pojedinca, već i na njegovu porodicu, a u konačnici i na društvo u cjelini.

Socijalne posljedice - uz višestruke psihičke poremećaje nastale uslijed nezadovoljavajuće ekonomске situacije nastaju socijalne posljedice u vidu većeg siromaštva, demoralizacije i nemogućnosti osnivanja porodice. Strah za budućnost koji se javlja uslijed nezaposlenosti utiče na odluku mladih za odgađanjem zasnivanja braka i porodice. Ova vrsta posljedice karakterizira nezaposlenost kao socijalnu isključenost pojedinca, u kojoj si pojedinac stvara osjećaj manje vrijednosti, nezadovoljstva, bezvoljnog, osjećaj nepripadnosti društvu, kao i niskog morala, što je uglavnom slučaj kod mladih ljudi. Također, kako nezaposlenost pogađa pojedinca, tako i njegovu porodicu, te šиру društvenu zajednicu. Kao posljedicu možemo istaknuti ograničenje radnog života čovjeka, socijalizaciju u nerad, upoznavanje svijeta socijalne patologije, gubitak stečenih znanja i vještina te psihološke patnje, odnosno, duševna oboljenja.

Političke posljedice - Za državu velik broj nezaposlenih mladih znači smanjenje poreznih obveznika što direktno utiče na smanjenje državnih prihoda. Povećanje nezaposlenosti mladih uzrokuje veća izdvajanja za socijalnu pomoć. U takvim slučajevima države se suočavaju sa proračunskim deficitom koji moraju podmiriti u većini slučajeva, povećanjem poreza, a koji vodi ka većim obavezama za poslodavce. Također, povećanje nezaposlenosti mladih uzrokuje veća izdvajanja iz državnih budžeta za socijalne pomoći. Jedan od najvećih problema s kojima se države suočavaju zbog velike stope nezaposlenosti jeste odlazak obrazovnih i stručnih ljudi, ili kako se ovaj fenomen danas naziva, „odljev mozgova“. Obrazovani stručnjaci svojim znanjem doprinose rastu i razvoju države. Odlaskom edukovane radne snage država gubi

neprocjenjivu vrijednost za cijelu privredu i time dovodi u pitanje svoju perspektivu u budućnosti. Odlazak mladih ljudi nije dobar ni za demografsku sliku neke države, jer u takvim uslovima populacija koja ostaje je starija i uglavnom pred kraj svog radnog vijeka.

2.5. Tržište rada FBiH

Tržište rada predstavlja mjesto susreta ponude i potražnje radne snage, na kojem radnici nalaze plaćeni rad, poslodavci nalaze radnike, dok se novčana nadoknada za taj rad isplaćuje kroz mjesečna primanja, odnosno platu. Tržišta rada mogu biti lokalna ili nacionalna (čak i međunarodna) prema svom obimu, a sastoje se od manjih interakcija tržišta rada prema različitim kvalifikacijama, vještinama i geografskoj lokaciji. Tržište rada je jedinstvena vrsta tržišta jer i ponudu i potražnju ove vrste tržišta čine ljudi. Glavni subjekti tržišta rada su radnik i poslodavac.

Institucije tržišta rada odgovorne za provedbu politika tržišta rada i zapošljavanja u BiH su prilično decentralizirane i fragmentirane. Različite relevantne institucije mogu se identificirati na svim administrativnim nivoima, uključujući Agenciju za rad i zapošljavanje BiH na državnom nivou, Zavode za zapošljavanje u FBiH i RS, službe za zapošljavanje na kantonalm nivou u FBiH i biroe za zapošljavanje na općinskom nivou. Tržište rada u BiH i dalje je slaba tačka ekonomije, iako se u relativnom smislu sveukupno poboljšalo posljednjih godina.

Pokazatelji tržišta rada	2010.	2015.	2019.
Radno sposobno stanovništvo starosti 15+ (milioni)	2.6	2.6	2.3
Radna snaga (milioni)	1.2	1.1	1.0
Stopa aktivnosti, % stanovništva starosti 15+	44.6	44.1	42.1
Stopa zaposlenosti, % stanovništva starosti 15+	32.5	31.9	35.5
Stopa nezaposlenosti, % radne snage	27.2	27.7	15.7
Stopa dugotrajne nezaposlenosti, % radne snage	22.3	22.6	11.9
Broj penzionera (hiljade)	607*	670	736

Slika 1. Ključni pokazatelji tržišta rada u BiH (2010.–2019.)

Izvor: [Migration human capital labour market in Bosnia-Herzegovina_Bosnian version 0.pdf](https://www.un.org/development/desa/human-capital-labour-market-in-bosnia-herzegovina-bosnian-version-0.pdf)

Kao što je prikazano na slici 1., zabilježen je značajan pad radno sposobnog stanovništva i radne snage tokom perioda 2015. – 2019., pri čemu se veličina radno sposobnog stanovništva smanjila za oko 12 %. Smanjenje tokom prvih pet godina (2010. - 2015.) iznosilo je 2%, što sugerira da se brzina pada radno sposobnog stanovništva s vremenom povećava. Stoga postoji snažna naznaka da postojeće emigracije iz BiH doprinose ovom padu (Leitner, 2021). Glavne karakteristike tržišta rada su vrlo niska stopa ekomske aktivnosti, koja je oko polovine prosjeka EU, i visoke stope nezaposlenosti, posebno za mlade. Prema bazi podataka ETF KIESE (2020)¹, stopa učešća u radnoj snazi (stariji od 15 godina) bila je samo 42,1% radno sposobnog stanovništva u 2019. godini (51,7% muškaraca, 32,9% žena), a bilježi neznatan pad tokom posljednje decenije. Slično tome, stopa zaposlenosti (stariji od 15 godina) također je vrlo niska (ukupno 35,5% u 2019. godini). Stope zaposlenosti su niže među određenim kategorijama stanovništva, poput žena (26,7%) i niskokvalificiranih radnika (15,7%), u poređenju sa visokokvalificiranim radnicima (59,3 %). Bosna i Hercegovina bilježi relativno visok udio samozapošljavanja (24,6% u 2019.) i zapošljavanja ranjivih grupa (19,1%)²⁸. Stope aktivnosti i zaposlenosti mlađih također su bile prilično niske u 2019. godini (35,4%, odnosno 23,4%). Ukupna stopa nezaposlenosti smanjila se tokom protekle decenije, sa 27,2% u 2010. na 15,7% u 2019. godini. Nakon prekida višegodišnjeg trenda rasta broja zaposlenih, od aprila u 2020. godini, u 2021. godini rast broja zaposlenih osoba u Federaciji BiH je ponovo nastavljen. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2021. godini prosječno je bilo zaposleno 525.397 radnika, što je u odnosu na prosjek 2020. godine (520.162) više za 5.235 radnika ili 1%.

Djelatnosti s najvećim indeksom rasta broja zaposlenih u 2021. godini u odnosu 2020. godinu su:

1. Informacije i komunikacije (9,4%),
2. Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (5,9%),
3. Stručne, naučne i tehničke djelatnosti (4%).

Smanjenje indeksa broja zaposlenih u 2021. u odnosu na 2020. godinu u najvećem omjeru zabilježeno je u sljedećim djelatnostima:

1. Poslovanje nekretninama (-7,1%),

---

¹ Key indicators on education, skills and employment 2020, dostupno na: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-11/kiese_2020.pdf

2. Vađenje ruda i kamena (-3,4%),
3. Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom (-1,1%).

Područja	Broj zaposlenih		Indeksi Ø 2021 Ø 2020
	Ø 2021	Ø 2020	
UKUPNO	525.397	520.162	101,0
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	10.984	10.743	102,2
B Vađenje ruda i kamena	12.244	12.671	96,6
C Prerađivačka industrija	103.541	101.729	101,8
D Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	8.549	8.645	98,9
E Snabdijevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	8.446	8.527	99,1
F Građevinarstvo	26.334	26.363	99,9
G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	95.420	95.570	99,8
H Prijevoz i skladištenje	24.423	24.419	100,0
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	24.679	24.473	100,8
J Informacije i komunikacije	17.754	16.224	109,4
K Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	12.034	12.070	99,7
L Poslovanje nekretninama	2.854	3.073	92,9
M Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	17.264	16.594	104,0
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	13.197	12.464	105,9
O Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	47.985	48.228	99,5
P Obrazovanje	43.400	43.113	100,7
Q Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	36.097	35.360	102,1
R Umjetnost, zabava i rekreacija	9.571	9.350	102,4
S Ostale uslužne djelatnosti	10.621	10.546	100,7

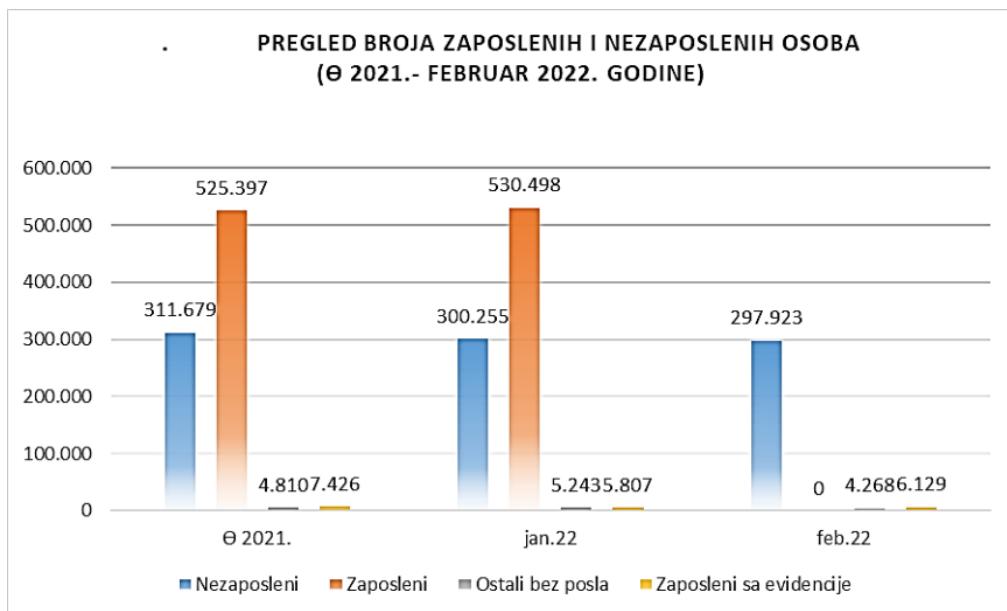
Slika 2. Broj zaposlenih u Federaciji BiH u 2021. i 2020. godini po djelnostima

Izvor: Federalni zavod za statistiku - fzsb.ba

Prema podacima Porezne uprave Federacije BiH, među zaposlenim na dan 31.12.2021. godine (533.034 zaposlene osobe), prema starosnoj strukturi najbrojniji su bili radnici dobi između 36 i 45 godina (28,8%). Mladi dobi do 30 godina čine 21% od ukupnog broja zaposlenih, a radnici dobi od 46 i više čine 37% od ukupnog broja zaposlenih u Federaciji BiH na dan 31.12.2021. godine.

Prema podacima Federalnog zavoda za zapošljavanje, krajem februara 2022. godine u Federaciji BiH registrovane su 297.923 nezaposlene osobe. U odnosu na januar 2022. godine, kada je bilo registrovano 300.255 nezaposlenih osoba, broj nezaposlenih u februar se smanjio za 2.332 osobe ili 0,78%, dok se u odnosu na prosječan broj nezaposlenih u 2021. godini

(311.679), smanjio za 13.756 osoba ili 4,41%. U januaru 2022. godine u Federaciji BiH bilo je zaposleno 530.498 osoba, što je u odnosu na prethodni mjesec (533.260) manje za 2.762 osobe ili 0,52%. Broj zaposlenih u januaru 2022. godine u odnosu na prosječan broj zaposlenih u 2021. godini (525.397) veći je za 5.101 osobu ili 0,97%.

Slika 3. Pregled broja zaposlenih i nezaposlenih osoba u periodu 2021. do februara 2022.

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje

2.6. Mladi na tržištu rada

U službenim statistikama Europske unije skupina mladih ljudi obuhvaćena je populacijom od 15. do 24. godine života. Međutim, Zakonom o mladima Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH 36/10) i Zakonom o omladinskom organizovanju Republike Srpske (Službeni glasnik RS 98/04, 119/08, 1/12) precizira se da su mladi osobe u životnoj dobi od navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti. Shodno tome, može se reći da je definicija mladih na području cijele BiH usklađena, što je od izuzetne važnosti zbog statističkog praćenja i obrade podataka, kreiranja politika i aktivnih mjera zapošljavanja na tržištu rada.

Kako navodi Međunarodni ured rada (2022:18), javne službe za zapošljavanje FBiH, RS i BD nadležne su za provedbu mjera zapošljavanja, uključujući administriranje novčanih

naknada za nezaposlene. Naknade za nezaposlene finansiraju se prvenstveno iz doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti, dok se iz državnih grantova² i kreditnih sredstava finansira većina aktivnih mjera tržišta rada koje se implementiraju prvenstveno kao subvencije za zapošljavanje. Naknade za nezaposlene uključuju novčane naknade za nezaposlene i uplate doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje. Za većinu nezaposlenih osoba naknade za nezaposlene ne mogu na adekvatan način nadoknaditi gubitak dohotka za vrijeme nezaposlenosti, niti premostiti gubitak dohotka do pronaleta novog zaposlenja. U 2018. godini samo 2,9% od ukupnog broja registriranih nezaposlenih je primalo naknadu za nezaposlene. Ovako nizak obuhvat je posljedica velikog udjela dugotrajno nezaposlenih, čija dužina nezaposlenosti nadmašuje ograničeno vrijeme trajanja naknada za nezaposlene, koje varira od 3 mjeseca do maksimalno 24 mjeseci. Iznos naknada je također nizak. U FBiH naknada za nezaposlene je za sve korisnike ista i iznosi 40% prosječne neto plaće u FBiH. Nezaposlene osobe registrirane u javnim službama za zapošljavanje mogu koristiti različite aktivne mjere tržišta rada uključujući posredovanje pri zapošljavanju, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju te subvencije za zapošljavanje. Posljednjih godina oba su entiteta povećala izdvajanja za programe zapošljavanja koji su se prvenstveno provodili kao subvencije za zapošljavanje. U 2018. godini rashodi za aktivne mjere iznosili su 0,23% BDP-a, te su po prvi puta premašili rashode na novčane naknade za nezaposlene. Ipak, postojeći finansijski i institucionalni kapaciteti javnih službi za zapošljavanje nisu dovoljni da se nose s razmjerima nezaposlenosti.

2.7. Politika zapošljavanja mladih

Politika prema mladima Bosne i Hercegovine ponajviše se ogleda u složenosti administrativnog i političkog uređenja države. Administrativni i politički sistem Bosne i Hercegovine je uspostavljen krajem 1995. godine, kada je potpisana Dejtonski mirovni sporazum kojim je okončan četverogodišnji rat. Dejtonski mirovni sporazum³ je rezultirao teritorijalnom podjelom zemlje na dvije administrativne jedinice koje se nazivaju entitetima. Federacija Bosne i Hercegovine je veći entitet. Prostire se na oko 51% teritorije BiH sa pretežno bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom. Osim toga, Federacija BiH se sastoji od deset

² Grant su finansijska sredstva koja dodjeljuju vlada, lokalna samouprava, donatorske i druge organizacije sa jasnim pravilima za dobijanje i utrošak primljenih sredstava.

³ Dostupno na: file:///C:/Users/User/Downloads/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

administrativnih jedinica koje se nazivaju kantonima. Drugi entitet je Republika Srpska koja se prostire na 49% teritorije, sa pretežno srpskim stanovništvom. Treća administrativna jedinica je Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, pod direktnim suverenitetom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu, entitetske vlasti imaju široke nadležnosti, dok institucije BiH imaju ograničene nadležnosti, uglavnom u oblasti vanjskih poslova, vanjske trgovine i carinske politike, monetarne politike, imigracije i azila, primjene krivičnih zakona, komunikacija i transporta.

Federacija Bosne i Hercegovine je visoko decentralizirani entitet koji se sastoji od deset kantona. Zakonodavnu vlast u FBiH vrši Parlament Federacije Bosne i Hercegovine koji se sastoji od Zastupničkog doma i Doma naroda, dok izvršnu vlast vrše predsjednik, potpredsjednici i Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. Ured visokog predstavnika (OHR) je uspostavljen Dejtonskim mirovnim sporazumom kao glavno međunarodno tijelo za provođenje civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Mandat Ureda visokog predstavnika je uređen Aneksom 10 Sporazuma. Visoki predstavnik je vrhovni autoritet za tumačenje civilnih aspekata Mirovnog sporazuma i koordinira aktivnosti civilnih organizacija i agencija koje djeluju u zemlji. Do 2002. godine je visokog predstavnika predlagao Odbor direktora Vijeća za implementaciju mira (PIC), a imenovalo Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija. Danas tu funkciju obavlja EU i Visoki predstavnik je službeni izaslanik EU u Bosni i Hercegovini.

Osnovna pravna norma koja reguliše pitanja mladih na nivou FBiH je Zakon o mladima FBiH, koji se bavi nizom ključnih pitanja za mlade, uključujući i pitanje zapošljavanja. Nadležnosti u ovoj oblasti u FBiH su prvenstveno u Ministarstvu rada i socijalne politike, u okviru kojeg djeluje Odjeljenje za rad i zapošljavanje, kao i Jedinica za realizaciju projekata socio-ekonomiske podrške, obuke i prezapošljavanja. U okviru svojih nadležnosti i prema odredbama Zakona o mladima FBiH, ovo ministarstvo se bavi izazovima i pitanjima mladih, posebno kada je u pitanju zapošljavanje i socijalna zaštita. Pored ministarstva na entitetском nivou, važnu ulogu u provođenju politika zapošljavanja imaju kantonalna ministarstva rada, kao i kantonalne agencije i zavodi za zapošljavanje. Politiku na lokalnom nivou provode službe za zapošljavanje.

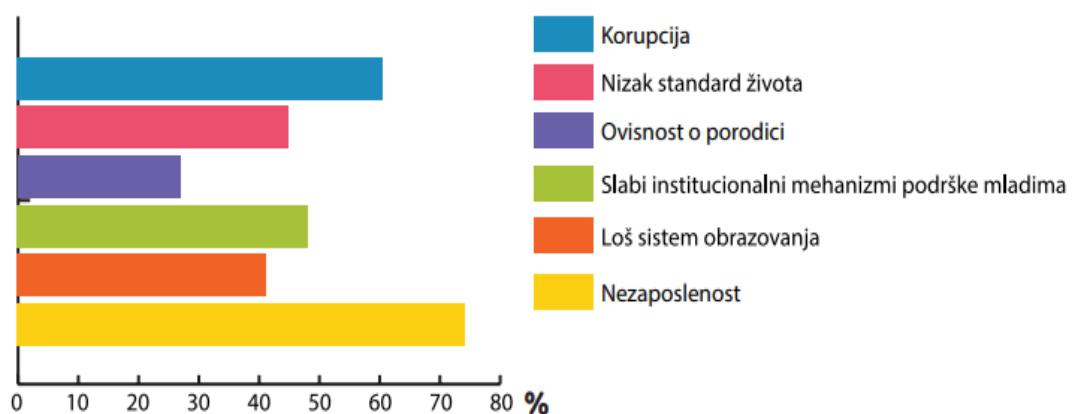
Usvajanjem Zakona o mladima FBiH, koji je službeno stupio na snagu 23. juna 2010. godine, stvorene su prepostavke za sistemsko i institucionalno rješavanje problema mladih te

stvorenim uslovima za njihovo aktivnije uključivanje u procese odlučivanja na svim nivoima vlasti Federacije. Početkom 2009. godine, Institut za razvoj mladih KULT dostavio je Komisiji za pitanja mladih Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine FBiH revidiranu verziju nacrta Zakona uz sav popratni materijal potreban za njegovo upućivanje u parlamentarnu procedure usvajanja. 23. februara 2009. godine Komisija je jednoglasno usvojila zaključak o uzimanju dostavljenog nacrta u daljnju procedure. Na svojoj 23. sjednici održanoj 30. juna 2009. godine, Predstavnički dom FBiH je usvojio Nacrt Zakona o mladima FBiH (Bešić, Pobrić 2011:45). Nešto kasnije, 15. septembra 2009. godine, Nacrt je usvojen od strane Doma naroda PSFBiH, čime su ispunjeni svi uvjeti za izradu prijedloga zakona. Službeni predlagač Zakona bila je Komisija za pitanja mladih PD PFBiH, koja je u saradnji sa KULTOM provela javne rasprave u svih 10 kantona Federacije, na kojima je zabilježeno više od 300 učesnika te prikupljeno oko 160 prijedloga za izmjene i dopune Nacrta. Nakon konsultacija predstavnika Komisije i KULTA, usvojeno je više od 70 prijedloga, na osnovu kojih su izvršene 33 intervencije u tekstu Nacrta. Prijedlog Zakona je zatim upućen u daljnju procedure usvajanja te je isti usvojen u aprilu 2010. godine. Zakon o mladima FBiH, 16. juna 2010. godine objavljen je u Službenim novinama FBiH, br. 36/10. Zakonom o mladima FBiH uređuju se pitanja od interesa za život, položaj i djelovanje mladih ljudi u Federaciji BiH.

Prema ZOMFBiH, vijeće mladih označava krovno udruženje mladih, zasnovano na dobrovoljnem članstvu omladinskih udruženja, a koje predstavlja interes mladih i omladinskih udruženja. U članu 37. navedenog zakona, definisani su načini osnivanja vijeća mladih na loklanom, kantonalmom i federalnom nivou. Vijeće mladih općine osniva više od 50% omladinskih udruženja, ali najmanje tri udruženja s popisa koji se vodi kod nadležnog odjela za mlade općine. Vijeća mladih općina iz više od 50% općina tog kantona, osnivaju vijeće mladih kantona. Vijeća mladih kantona iz više od 50% kantona, osnivaju Vijeće mladih Federacije. Omladinska udruženja koja čine vijeće mladih registrirat će ga kao udruženje u skladu sa zakonom i propisima. Prema Zakonu, registrovana vijeće mladih imaju obavezu djelovanja na jačanju uključenja mladih u društveni život zajednice i njihovom informiranju. Vijeće mladih ima pravo i obavezu da legitimno predstavlja i zastupa interes udruženja koja su ga osnovala na odgovarajućem nivou vlasti. Vijeće mladih jeste direktno uključeno u proces izrade i provođenja strategija prema mladima na odgovarajućem nivou sa ciljem doprinošenja usvajaju i provođenju politike prema mladima i programa djelovanja za mlade koji najviše odgovaraju potrebama i pitanjima mladih. Vijeće mladih FBiH formirano je 2015. godine i najvažnije je predstavničko tijelo mladih na nivou FBiH. Vijeće mladih bavi se provođenjem

zajedničkih projekata mladih u FBiH, te članstva i učešća, odnosno predstavljanja pitanja mladih na višem nivou i na međunarodnom planu. Također se bavi se i politikama koje se posredno dotiču mladih i koje utiču na opći razvoj i prosperitet te opću društvenu dobrobit, kao i svim ostalim pitanjima koja se posredno odnose na mlade. Prema Analizi Zakona o mladima FBiH za 2019. godinu na kantonalm nivou u FederacijBiH je formirano šest vijeća mlađih registrovanih kod nadležnih kantonalnih ministarstava. Svih šest kantonalnih vijeća mlađih su članice Vijeća mlađih Federacije BiH i učestvuju u procesima odlučivanja po pitanjima kojima se bavi krovno udruženje mlađih u FBiH. Rezultati analize ukazuju na to da niti jedno kantonalno vijeće mlađih nema finansijsku podršku resornog ministarstva kao i to da niti jedno nema prostor obezbijeđen od strane kantonalnih vlasti. Sva kantonalna vijeća mlađih koriste resurse lokalnih vijeća, iako se u praksi to ne bi trebalo dešavati.

Povodom obilježavanja Međunarodnog dana mlađih, 12.08.2021. godine, Vijeće mlađih Federacije BiH također je provelo anketu o stavovima mlađih ljudi po različitim pitanjima, a jedno od njih je bilo pitanje obrazovanja i tržišta rada. Na pitanje šta su to najveći problemi sa kojima se mlađi ljudi suočavaju, nezaposlenost se i dalje javlja kao najveći izazov mlađih ljudi u Bosni i Hercegovini, te to čak 74.1% ispitanika navodi kao njihov primarni problem. Odmah iza nezaposlenosti je korupcija koju kao problem vidi 60.5% mlađih. Njih 48.2% kao problem prepoznaje slabe institucionalne mehanizme podrške mlađima, 44.9% nizak standard života, a 41.3% loš sistem obrazovanja.

Slika 4. Rezultati ankete na pitanje: Koji su to najveći problemi sa kojima se mlađi ljudi suočavaju?

Izvor: <https://www.vijecemlađih.ba/wp-content/uploads/2020/08/sta-kazu-mlađi.pdf>

Inicijativa za zapošljavanje mladih (YEI) među glavnim je izvorima finansijskih sredstava EU za podršku provedbi programa Garancije za mlađe do 2023. EU je pokrenuo tu inicijativu 2013. godine radi podrške mladima koji žive u regijama u kojima je nezaposlenost veća od 25%, kao što je upravo i slučaj u FBiH. Inicijativom za zapošljavanje mladih podržavaju se isključivo mladi koji ne rade, nisu u sistemu redovnog obrazovanja i nisu u sistemu obrazovanja odraslih (NEET-ovi), uključujući mlađe koji su dugo nezaposleni i one koji nisu prijavili da traže posao. Tako se osigurava da u dijelovima Europe s najvećim problemima mlađe osobe mogu primiti ciljanu podršku. Ovom inicijativom se najviše finansiraju:⁴

- stručno osposobljavanje i usavršavanje
- stažiranje
- zapošljavanje
- daljnje obrazovanje radi sticanja kvalifikacija.

Inicijativom za zapošljavanje mladih dopunjaju se druge mjeru koje se poduzimaju na nacionalnom nivou, posebno uz podršku iz Europskoga socijalnog fonda (ESF), u cilju provedbe programa Garancije za mlađe. Sredstvima ESF-a može se, osim direktnе podrške pojedincima, pomoći u reformi sistema i usluga zapošljavanja, obrazovanja i osposobljavanja te socijalne sigurnosti.

2.8. Prava nezaposlenih osoba

Kako navodi Međunarodni ured rada (2022:18), javne službe za zapošljavanje FBiH, RS i BD nadležne su za provedbu mera zapošljavanja, uključujući administriranje novčanih naknada za nezaposlene. Naknade za nezaposlene finansiraju se prvenstveno iz doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti, dok se iz državnih grantova⁵ i kreditnih sredstava finansira većina aktivnih mera tržišta rada koje se implementiraju prvenstveno kao subvencije za zapošljavanje. Naknade za nezaposlene uključuju novčane naknade za nezaposlene i uplate doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje. Za većinu nezaposlenih osoba naknade za nezaposlene ne mogu na adekvatan način nadoknaditi gubitak dohotka za vrijeme

---

⁴ Preuzeto sa <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=hr&catId=1176>

⁵ Grant su finansijska sredstva koja dodjeljuju vlada, lokalna samouprava, donatorske i druge organizacije sa jasnim pravilima za dobijanje i utrošak primljenih sredstava.

nezaposlenosti, niti premostiti gubitak dohotka do pronalaska novog zaposlenja. U 2018. godini samo 2,9% od ukupnog broja registriranih nezaposlenih je primalo naknadu za nezaposlene. Ovako nizak obuhvat je posljedica velikog udjela dugotrajno nezaposlenih, čija dužina nezaposlenosti nadmašuje ograničeno vrijeme trajanja naknada za nezaposlene, koje varira od 3 mjeseca do maksimalno 24 mjeseci. Iznos naknada je također nizak.

U FBiH naknada za nezaposlene je za sve korisnike ista i iznosi 40% prosječne neto plaće u FBiH. Nezaposlene osobe registrirane u javnim službama za zapošljavanje mogu koristi različite aktivne mjere tržišta rada uključujući posredovanje pri zapošljavanju, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju te subvencije za zapošljavanje. Posljednjih godina oba su entiteta povećala izdvajanja za programe zapošljavanja koji su se prvenstveno provodili kao subvencije za zapošljavanje. U 2018. godini rashodi za aktivne mjere iznosili su 0,23% BDP-a, te su po prvi puta premašili rashode na novčane naknade za nezaposlene. Ipak, postojeći finansijski i institucionalni kapaciteti javnih službi za zapošljavanje nisu dovoljni da se nose s razmjerima nezaposlenosti.

2.9. Socio-ekonomski uzroci odlaska mladih

Broj stanovnika nekog prostora može se mijenjati na dva načina. Prvi je biološki, i on zavisi od nataliteta, mortaliteta i njihove razlike, ili prirodnog priraštaja. Drugi način je mehanički, i on zavisi od useljavanja (imigracije), odseljavanja (emigracije) i njihove razlike koju zovemo migracijski saldo. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je institucija na državnom nivou koja u okviru svoje nadležnosti za iseljeništvo Bosne i Hercegovine, pored ostalog, radi na prikupljanju podataka i raznovrsnih informacija o bosanskohercegovačkoj emigraciji koji se odnose na broj, strukturu, status, zaposlenost, uključenost u obrazovni sistem, socijalnu pomoć i drugo.

Teško je odgovoriti na pitanje koji su to definitivni razlozi zbog kojih stanovništvo, odnosno mladi ljudi odlučuju napustiti domovinu ili koji je uzrok migracije presudan u trenutku kada se pojedinac odlučuje migrirati. Teorije o migraciji obuhvataju razne faktore koje uzrokuju migracijska kretanja, a sve ih možemo svesti na dvije osnovne skupine. S jedne strane, u migracijskoj zemlji postaje potisni ili „push“ faktori koji potiču stanovništvo na napuštanje

domovine dok s druge strane djeluju privlačni ili „pull“ faktori u migracijskim zemljama koje privlače strano stanovništvo pružanjem onih stvari koje u migracijskoj zemlji nedostaju.

Bosna i Hercegovina nije zaobiđena niti s lokalnim, niti regionalnim, a niti s globalnim migracijama. Vrste migracija prema Wertheimer-Beletić (1999) su:

1. unutrašnje i vanjske migracije,
2. definitivne i privremene migracije,
3. ekonomske i neekonomske migracije,
4. dobrovoljne i prisilne i
5. organizovane i spontane.

Unutrašnje i vanjske migracije - Unutrašnje migracije se odvijaju unutar granice neke države pri čemu se stanovnici samo razmještaju, a ne mijenja se ukupan broj stanovnika te zemlje. Unutar zemalja koje su u razvoju ili su slabije razvijene češće su migracije grad-selo, dok u razvijenim zemljama više prevladavaju grad-grad i grad-predgrađe migracije. Kod vanjskih migracija polazište i odredište se nalazi u dvije različite države. Vanjske migracije mijenjaju broj stanovnika unutar zemlje polazišta, kao i zemlje odredišta, a dijeli se na:

- međudržavne migracije,
- interkontinentalne migracije i intrakontinentalne migracije.

Obe vrste imaju posljedice na sve zemlje uključene, u vidu privrednih, demografskih, socijalnih i političkih, a kod vanjskih migracija uzima se u obzir i uticaj migracijske politike te mijenjanje zakonskih okvira.

Definitivne i privremene migracije - Kod definitivnih migracija cijela porodica mijenja mjesto stalnog boravka, a ne samo osobe koje doprinose ekonomski porodici i državi te utiču na ukupan broj stanovnika neke države. Privremene migracije podrazumijevaju kretnju ekonomski aktivnog stanovništva koje migrira van ili unutar zemlje zbog razloga ekonomske prirode. Razlikujemo tri tipa privremenih migracija:

- sezonske migracije,
- dnevne migracije i
- privremene migracije u užem smislu.

Pojam sezonskih migracija se odnosi na migriranje radno sposobnog stanovništva zbog sezonskog zaposlenja, najčešće zbog ugostiteljstva ili poljoprivrede. Dnevne migracije odnose

se na putovanja do mjesta zaposlenja koje se nalazi van mjesta boravka, nemaju uticaj na demografsku sliku nekog područja jer se ljudi vraćaju u mjesto boravka nakon završenog radnog vremena. Privremene migracije u užem smislu odnose se na promjenu stalnog mjesto boravka u privremeno, a razlog može biti zaposlenje ili veća ekomska dobit.

Ekonomski i neekonomski migracije - Ekonomski migracije su definisane kao migracija stanovništva zbog ekonomskih razloga, bilo zbog pronalaska novog radnog mesta ili povećanja dohotka, a u njima sudjeluju osobe svih nivoa obrazovanja i socijalnog statusa. Neekonomski migracije su uslovljene neekonomskim razlozima poput individualnih, psiholoških, političkih, zdravstvenih, porodičnih i mnogih drugih.

Dobrovoljne i prisilne migracije - Unutar dobrovoljnih migracija osoba samostalno odlučuje želi li migrirati iz njoj poznatog razloga. Prsilne migracije podrazumijevaju manjak izbora osobe koja migrira, a razlozi mogu biti klimatske i prirodne katastrofe te politički sukobi, odnosno ratovi.

Organizovane i spontane migracije – Organizovane migracije znače da osoba unaprijed zna gdje odlazi, te kakvu dobit ima od toga. Osobe su neekonomski ili ekonomski motivirane i često imaju pozitivne posljedice na zemlju odredišta. Spontane migracije ili stihiskske su motivirane ekonomskim razlozima. Dalje, postoje određeni privlačni (pull) i potisni (push) faktori na koje naučnici obraćaju pozornost kada govore o emigraciji i imigraciji. Privlačni faktori definisani su kao bilo kakva obilježja neke države zbog kojih ona postaje privlačna za preseljenje, na primjer veća zaposlenost, sigurnije društvo, manja stopa kriminala, plodno tlo, dobra klima, politička stabilnost i mnogi drugi. Potisni faktori definisani su kao obilježja zbog kojih stanovništvo napušta tu zemlju, na primjer, rat, prirodne katastrofe, loše političko stanje, niska stopa zaposlenosti, visoka stopa kriminala, posljedice klimatskih promjena i drugi.

Bosna i Hercegovina se može klasificirati kao zemlja sa velikom stopom odlazaka. Tu prvenstveno mislimo na mlade ljude koji zbog raznih socio-ekonomskih posljedica, donose odluku o napuštanju domovine u potrazi za boljim životom. Ovu pojavu nazivamo još migracijom (emigracijom).

Da bi se bolje razumjele migracije u Bosni i Hercegovini, važno je imati na umu uticaje koji su pokrenuli različite tipove migracijskih tokova nakon Drugog svjetskog rata, a koje karakteriše nekoliko faza (Efendić, 2021:8).

Prva faza uključuje migracije **nakon Drugog svjetskog rata** i do početka 1990-ih. Ovi tokovi su prepoznati kao ekonomske migracije i odnose se na period kada je Bosna i Hercegovine bila u sastavu bivše Jugoslavije.

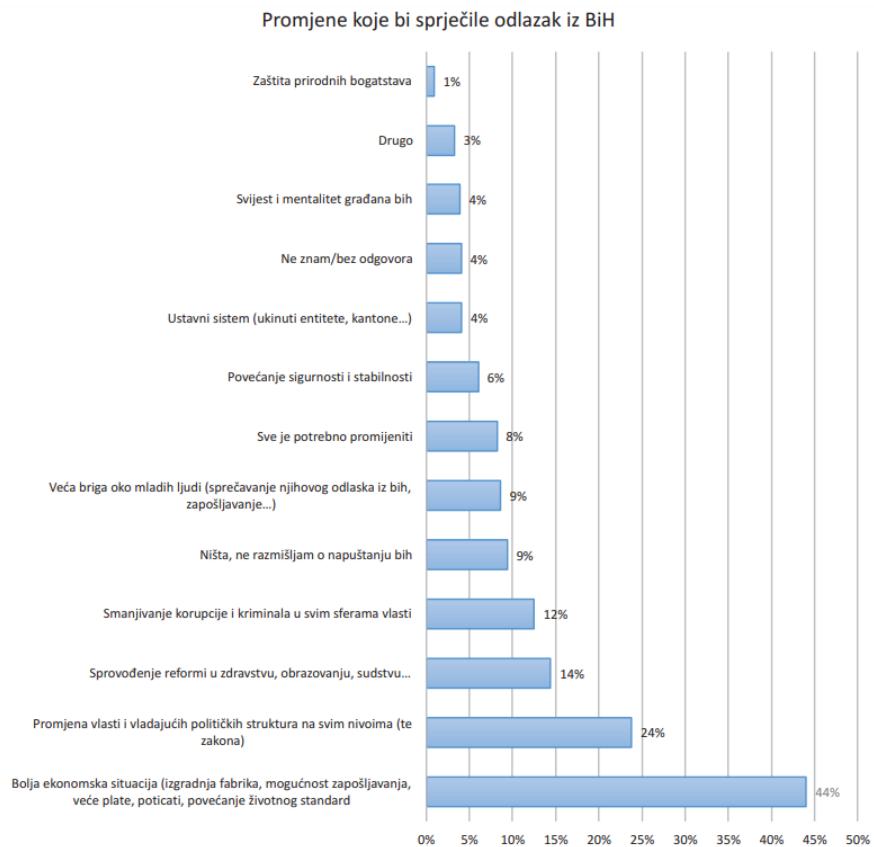
Druga faza je započela pojavom **prisilnih migracija tokom rata u BiH (1992. – 1995.)**. Ovo je bio najdramatičniji period u novoj historiji zemlje gdje je izgubljeno oko 100.000 života, a više od polovine stanovništva BiH bilo je prisiljeno migrirati iz zemlje ili je bilo raseljeno unutar BiH. Ta kretanja su obuhvatila oko 1,2 miliona ljudi koji su napustili zemlju, dok je oko milion građana interno raseljeno. Većina ratnih migranata odabrala je susjedne države kao zemlje prijema. Oko 40 % građana BiH emigriralo je u Srbiju, Crnu Goru, Hrvatsku i Sloveniju između 1992. i 1995. godine, a ove su zemlje, zajedno sa Njemačkom i Austrijom, ugostile 75% migranata iz BiH.

Period neposrednih poslijeratnih migracija od 1996. do 2000. godine karakterizira je masovni povratak (repatriacija) izbjeglica iz inostranstva i značajan povratak interno raseljenih lica (IDP) svojim domovima. Repatriirano je oko 40% izbjeglica iz BiH (MHRRBiH, 2006). Ukupno se procjenjuje da se do 2010. gotovo pola miliona ljudi vratilo iz inostranstva i da se ukupno, uključujući interno raseljena lica, više od milion ljudi vratilo u svoje predratne domove (UNHCR, 2004).

Period između 2000. i 2010. godine je bio manje dinamičan u smislu migracija, a uslovi su uglavnom bili teži i skuplji za preseljenje u zapadnu Evropu. Građanima BiH bila je potrebna viza za ulazak u većinu zemalja EU prije sporazuma o viznim olakšicama i readmisiji između EU i BiH, koji je započeo 2008. godine. Zapravo, podaci iz baze IAB-a o *odljevu mozgova* (IAB, 2020)⁶, koje je objavio Njemački institut za istraživanje zapošljavanja, sugeriraju da je postojao prilično stabilan broj ukupnih emigranata (oko 650.000) iz BiH u 20 zemalja OECD-a tokom perioda 2000.–2010. godine.

Posljedice migracija mladih prvenstveno se odražava u demografskom karakteru stanovništva. Migracije utiču na brojnost stanovništva, na natalitet i mortalitet, te na strukturu stanovništva (demografsku, ekonomsko-socijalnu, narodnosnu i drugu). Migriranje mladih izaziva negativne demografske trendove, prirodnu depopulaciju i povećan udio starog stanovništva. Bosna i Hercegovina u posljednjih dvadesetak godina bilježi veliko iseljavanje mladog i visokoobrazovanog stanovništva, a u zadnje vrijeme bilježi se porast i iseljavanje ne samo pojedinaca, već i cijelih porodica. Svi ti mlađi ljudi koji se isele, u većini slučajeva se ne vraćaju jer u drugim državama zasnivaju porodice, a to znatno utiče na demografsku sliku države.

U Bosni i Hercegovini ne postoji zakonska obaveza odjave prebivališta, tako da značajan broj onih koji napuštaju BiH zbog zaposlenja, studiranja ili nekih drugih razloga ne odjavljuju svoje mjesto prebivališta.

Slika 7. Promjene koje bi spriječile odlazak iz BiH

Izvor: Studija o emigracijama BOSNA I HERCEGOVINA

Bosna i Hercegovina se danas suočava sa dosta većom migracijom stanovništva u odnosu na zemlje regije. Prema najnovijim podacima Svjetske banke Bosna i Hercegovina je sa stopom emigracije od 44,5% znatno ispred Srbije (18%) i Hrvatske (20,9%), te čak i ispred Albanije (43,6%) koja je godinama bila vodeća zemlja u Europi po stopi migracije u odnosu na ukupan broj stanovnika u zemlji. A ono što je, uz ove brojeve posebno alarmantno jeste što BiH napuštaju kompletne porodice, skoro 30% visokobrazovanih ljudi, od čega je 11,1% doktora, po čemu BiH zauzima vodeće mjesto u Europi i svijetu. Ono što je zabrinjavajuće jeste spremnost mladih ljudi na odlazak i njihova razočaranost cjelokupnom situacijom u BiH. Svjetski ekonomski forum je rangirao BiH na 134. mjesto među 137 zemalja u pogledu sposobnosti da zadrži talente (Svjetski ekonomski forum, 2017:123).

Stanovništvo je uz još neke druge faktore glavni kapital za razvoj društva. Brojnost, dobna struktura, zdravstveno stanje, stručna osposobljenost i obrazovanost, norme i vrijednosti ljudi su među ključnim pokretačima razvoja. Zdravo stanovništvo koje je sposobno razviti svoj potencijal do vještina koje su potrebne za unapređenje ekonomije i društva i koje je motivirano da aktivno učestvuje u ekonomiji, politici, socijalnim uslugama, predstavlja kapital koji pokreće razvoj. Ali, da bi imalo takvo stanovništvo, društvo treba osigurati dobru zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje i pristojan rad, kvalitetno obrazovanje, socijalnu zaštitu, osnovnu sigurnost ljudi, jednakost muškaraca i žena i jednakost među generacijama i regijama, kao i druge atributе koji stvaraju ljudske identitete i utječu na njihove životne šanse. Stanje stanovništva je, stoga, puno više od njegovih demografskih karakteristika. Ono obuhvata interakciju između demografskog, ekonomskog, socijalnog i kulturnoškog stanja u zemlji. Najveći problem koji država osjeti je gubitak visokoobrazovane populacije, a procjene su da je tokom 1990-ih godina Bosnu i Hercegovinu napustilo nekoliko stotina hiljada ljudi koji su mogli i trebali biti nosioci razvoja države.

Popis iz 2013. godine otkrio je da BiH ima oko 3,5 miliona stanovnika, iako je realno stanje da je taj broj manji. Danas, iako nema novog popisa, procjenjuje se da je u našoj zemlji manje od tri miliona stanovnika. Zvanične i precizne statistike o broju ljudi koji su u zadnjoj deceniji napustili Bosnu i Hercegovinu, nema. Određene podatke objavljuju pojedine nevladine organizacije pa se tako licitira različitim brojevima. Oni najdrastičniji kažu da je BiH u posljednje dvije godine napustilo oko 150.000 ljudi. Međutim, takvi podaci se ne mogu uzeti sa sigurnošću s obzirom da nije jasno koliko je ljudi otišlo zastalno, koliko je na privremenom radu, a koliko ih se u međuvremenu vratilo.

Istraživanja obavljena o mladima (2019) pokazuju da najveći broj mlađih ljudi želi napustiti zemlju. Kao osnovne razloge odlaska u inostranstvo navode korupciju, nezaposlenost, loš životni standard i nemogućnost prosperiteta. Nezaposlene mlade osobe izložene su višestrukim rizicima od društvene isključenosti, siromaštva, diskriminacije, pa čak i dugoročne socijalne izolovanosti. Posljedice nemogućnosti zapošljavanja, posebno u struci, ima dugoročne posljedice na cjelokupnu ekonomiju države i predstavljaju ozbiljan gubitak ljudskog i socijalnog kapitala. Ukoliko uzmemo u obzir koliko traje npr. školovanje jednog doktora, inženjera, stomatologa, pilota, kao i sociologa, pedagoga ili bilo kojeg drugog stručnjaka, pored finansijskog gubitka koji prizilazi nemogućnošću njihovog zapošljavanja i odlaskom u

inostranstvo predstavlja ozbiljan ljudski gubitak (Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J., Dudić, A., 2019:33).

Mladi se slažu da nezaposlenost nosi negativne posljedice na život mladih, naročito ako je ta nezaposlenost dugoročna. To se negativno odražava na njihov cjelokupan život i psihičko zdravlje jer nezadovoljstvo i teška finansijska situacija dovodi do opće apatije i depresije, alkoholizma i narkomanije, ili drugih psihičkih teškoča. Nezaposlenost doprinosi i tome da se mladi upuštaju u kriminalne radnje kako bi došli do prihoda.

Kako se navodi u stručnoj literaturi (Šarić, H., Delić, A., 2021:243), prema podacima Unije za održivi povratak i integracije u Bosni i Hercegovini, državu je samo u zadnjih pet godina napustilo više od 170.000 ljudi. Inače, u Bosni i Hercegovini ne postoji zakonska obaveza odjave prebivališta, što znači da značajan broj onih koji napuštaju Bosnu i Hercegovinu zbog studiranja ili zaposlenja u inostranstvu ne odjavljuju svoje prebivalište. To nam govori da ne postoje tačni podaci o broju onih koji su napustili Bosnu i Hercegovinu i krenuli ka zemljama zapadne Europe.

Bilić i Jukić (2014:493) navode da je nezaposlenost mladih jedan od vodećih problema današnjice koji pogađa ne samo pojedinca nego i čitavu zajednicu. Ono sa sobom nosi negativne ekonomske, socijalne i političke posljedice koje se odražavaju na cjelokupno društvo i ekonomski prosperitet države.

Dok stručnjaci upozoravaju da je potrebno hitno djelovati i poduzeti potrebne mjere kako bi se zaustavio ili bar donekle smanjio trend iseljavanja iz BiH u narednom periodu, vlasti ne rade ništa po tom pitanju. Niko nema tačan podatak koliko je trenutno stanovnika u Bosni i Hercegovini. Jedini važeći podatak je popis stanovništva iz 2013. godine. Od tada do danas, prema podacima Unije za održivi povratak i integracije u BiH, domovinu je napustilo više od 400 000 osoba. U prosjeku državu godišnje napusti cijeli jedan grad. A demografske promjene dovele su do toga da statistički Bosna i Hercegovina postaje zemlja staraca. Dijelom zbog pada nataliteta, dijelom zbog masovnih odlazaka. Plana za povećanje nataliteta, ali i zausavljanje trenda odlazaka Bosna i Hercegovina, trenutno nema. Bosna i Hercegovina je 1996. godine imala 46 594 rođenih i 25 152 umrlih, dok je 2021. godine rođeno 25 870 djece, a umrlo 48 503 osoba.

Razloga za odlazak je mnogo, a na vrhu liste su višedecenijska ekonomski i politička kriza. Oni koji ostaju se sve teže odlučuju za zasnivanje ili proširenje porodice. Pored pojave produženog stanovanja s roditeljima, pojam porodice i načini življenja drastično su se promijenili unazad pedesetak godina. Glavne karakteristike tih promjena ogledaju se po znatno manjem broju sklopljenih brakova, odgađanju roditeljstva i povećanju broja alternativnih oblika porodičnih zajednica kao što je suživot roditelja i mlađih ljudi u zrelim godinama. Migracije iz Bosne i Hercegovine će napraviti ogroman problem u budućnosti, jer nestaje radna snaga, koja se u razvijenim državama postavlja kao najveća vrijednost sistema. Problem nezaposlenosti se može iskorijeniti, ali je potrebno sistematski djelovati i imati kontinuitet u borbi protiv korupcije i drugih negativnih pojava u društvu koje vrše opstrukciju na cjelokupnu zajednicu.

III. MLADI, BRAK I PORODICA

Kako da čovjek pretvori spoljašnji svijet u svoj dom? Kako i na koji način da se bori; šta je to što mora nastojati da promjeni i savlada u sebi i oko sebe, ako želi da nađe sigurnost, ljubav, duševno spokojstvo i osjećanje identiteta i ponosa koji svi ljudi u svojim mislima uvijek povezuju sa idejom o porodici?

Arthur Miller

3.1. Mladi i brak

Kako navode Hadžimahmutović i Martić (2013), standardna definicija Ujedinjenih nacija (UN) identificira mlade ljudi kao osobe od 15 do 24 godina starosti. Međutim, nacionalne definicije mladih mogu znatno da variraju. Kada uzmemmo u obzir otežane uslove za postizanje socijalne zrelosti osobe, ta granica se na području zemalja Zapadnog Balkana pomjera na gore, pa se tako i starosna granica mladih razlikuje između zemalja:

- Hrvatska: 15 – 30 godina
- Makedonija: 15 – 30 godina
- Srbija: 15 – 30 godina
- Crna Gora: 15 – 29 godina

Mladi u Bosni i Hercegovini su osobe u dobi od 15 do 30 godina. Unutar ove dobne populacije više je muškaraca nego žena. Prema podacima Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, broj mladih osoba u BiH je 777.000 (što je za 315.000 manje nego 1991. godine kada je bilo 1.091.775). Prioriteti mladih ljudi se ogledaju u sljedećih nekoliko područja:⁶

1. Obrazovanje
2. Zapošljavanje
3. Zdravlje
4. Socijalni status
5. Participacija u javnom životu
6. Kultura, sport i slobodno vrijeme

---

⁶ Dostupno na: http://www.mladi.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=46&lang=hr

Stanje položaja mlađih u BiH se može pratiti kroz njihov tretman u gore navadenim područjima.

Obrazovanje - Prema podacima „Studija o mlađima BiH“ obrazovni sistem Bosne i Hercegovine uspostavljen je Ustavom zemlje. Pored Ustava Bosne i Hercegovine, pravne nadležnosti u oblasti obrazovanja uređuju još i ustavi entiteta i kantona te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Republika Srpska (RS) ima centralizovanu vladu i jedno Ministarstvo prosvjete i kulture, dok Federaciju Bosne i Hercegovine odlikuje decentralizovana struktura vlasti i čine je deset kantona, od kojih svaki ima vlastito ministarstvo obrazovanja. Tu je još i Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, ali ono ima čisto koordinacijsku ulogu. I na kraju, Brčko distrikt Bosne i Hercegovine ima svoju vladu sastavljenu od niza odjeljenja, od kojih je jedno Odjeljenje za obrazovanje. Dakle, govorimo o ukupno 12 ministarstava (deset kantonalnih, jedno u RS i odjeljenje Brčko distrikta), koja su nadležna za obrazovanje u Bosni i Hercegovini te o Ministarstvu obrazovanja i nauke u FBiH i Ministarstvu civilnih poslova na državnom nivou sa koordinirajućom ulogom. Jedna od negativnih strana obrazovanja u BiH o kojoj se najviše diskutuje je nedostatak praktične komponente u nastavi i činjenica da se predaje zastarjela teorija umjesto da se provode programi pripravničkog rada, stručnog osposobljavanja i sl. U anketi koja je sprovedena 2019. godine, 46,5% mlađih navodi da nikad nisu prošli praktični ili pripravnički rad, 58% smatra da bi sa svojim stepenom stručne spreme teško a 14,9% vrlo teško našli posao. Ovo pokazuje da mlađi ljudi nisu ubijeđeni da ih obrazovanje dovoljno osposobljava i kvalifikuje da se adekvatno uključe u tržište rada. Također, nedostatak neformalnog obrazovanja je prisutan. Neformalno obrazovanje nadoknađuje određene propuste formalnog obrazovanja. Mišljenje mlađih o neformalnom obrazovanju je pozitivno, i to je podatak koji je konstantan u svim provedenim istraživanjima o položaju i potrebama mlađih.

Zapošljavanje - Kako se rad bavi nezaposlenošću mlađih, te se detaljno ovaj pojam analizira kroz rad, ovdje ćemo samo naglasiti činjenicu da je nezaposlenost najveći problem mlađih i iznosi preko 60%, od čega 13,4% nezaposlenih mlađih su nezaposleni manje od 12 mjeseci, a polovica nezaposlenih su nezaposleni preko 2 godine.

Zdravlje - Zdravlje predstavlja osnovni uslov cjelokupnog razvoja društva, ono je odgovornost pojedinca, zajednice i državnih institucija, a rad na ovim pitanjima je dugoročna investicija. Mlađi u BiH se na ovom polju susreću s brojnim rizicima a najintenzivniji su: učinci rata, pogoršani uslovi života, povećana zlouporaba psihoaktivnih supstanci, alkohola i duhanskih proizvoda, loše mentalno zdravlje (s povećanom stopom suicida), loše fizičko zdravlje

prouzrokovano nebavljenjem sportom, vršnjačko nasilje, neinformiranost o seksualno reproduktivnom zdravlju, seksualno prenosivim infekcijama i dr. Također znatan dio populacije mladih ne posjeduje zdravstveno osiguranje, njih 10%. Bosna i Hercegovina posjeduje solidnu pravnu osnovu kada je u pitanju ovo područje. Pored niza zakona koji se neizravno odnose na zdravlje mladih, postoje 4 zakona koji direktno regulišu područje zdravlja mladih osoba, a to su:

1. Zakon o sprečavanju i suzbijanju zlouporaba opojnih droga;
2. Zakon o osnovama sigurnosti prometa na cestama u BiH;
3. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH;
4. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.

Socijalni status - Socijalna pomoć predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava koja je Bosna i Hercegovina dužna osigurati svojim građanima na temelju potpisanih međunarodnih konvencija (Europska socijalna povelja iz 1961.) kao i Ustava BiH (Aneks I koji sadrži Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima). Strateški prioriteti na polju socijalnih politika ogledaju se u sljedećem:

- usklađivanja standarda, regulativa i politika (među razičitim administrativnim jedinicama)
- uspostava institucionalnog okvira (koji će omogućiti politike uključivanja)
- poboljšanje učinkovitosti službi za socijalnu pomoć
- stvaranje dugoročne stambene politike

Ukupna populacija mladih je osjetljiva grupa i mnogo bliža granici siromaštva nego populacija odraslih. Mladi koji nisu nastavili obrazovanje nakon završene osnovne škole imaju najveći udio u siromašnoj populaciji, 57%. Mladi povratnici u određene dijelove zemlje čine 10% siromašnih. Pored mladih povratnika, „ranjive“ kategorije su i mladi s poteškoćama u razvoju i zdravlju, Romi i pripadnici drugih manjina, te mladi samohrani roditelji.

Participacija u javnom životu - U praktičnom smislu, sudjelovanje mladih znači da su oni upoznati sa svojim pravima i obvezama u društvu, da ih praktikuju, brane, da imaju mogućnost predstavljanja svojih potreba, te da se one uzimaju u obzir prilikom kreiranja javnih politika. Najznačajniji međunarodni dokumenti koji tretiraju ovo područje su Europska povelja o sudjelovanju mladih u životu na loklanom i regionalnom nivou, Bijela knjiga Europske unije iz 2001. godine. U BiH mladi su još uvijek nedovoljno uključeni. Svega 5% mladih su članovi omladinskih organizacija, 6% članovi političkih partija, 1% članovi predstavničkih tijela mladih. Najveći izazovi s kojima se mladi susreću u ovom području su:

- nedostatak zakonske regulative,
- nedostatak programskog pristupa,
- transparentnost pri dodjeli i raspodjeli javnih sredstava,
- nedostatak javnih prostora za mlade,
- nizak nivo rada s mladima,
- nizak nivo sudjelovanja mlađih u bosanskohercegovačkom društvu

Participacija mlađih u Bosni i Hercegovini je na nezavidnom nivou čak do stanja socijalne isključenosti. Socijalno uključivanje je definisano kao proces koji omogućava da oni koji su u riziku od siromaštva i društvene isključenosti, dobiju mogućnost i sredstva koja su potrebna za puno učešće u ekonomskom, društvenom, kulturnom životu kao i postizanju životnog standarda i sigurnosti koja se smatraju normalnim u demokratskim društvima i ekonomski razvijenim zemljama.

Kultura, sport i slobodno vrijeme - Sport predstavlja svaki oblik tjelesne aktivnosti kojim se, putem organiziranog sudjelovanja ili bavljenja u slobodno vrijeme, cilja na izražavanje ili poboljšavanje fizičke spremnosti i duševne dobrobiti, stvarajući društvene veze ili dajući rezultate u natjecanju na svim nivoima. Slobodno vrijeme predstavlja skup aktivnosti kojima se pojedinac po svojoj volji može potpuno predati. Mladi ljudi svoje slobodno vrijeme uglavnom provode u kafićima, ne posjećuju kulturne događaje, i ne putuju mnogo. Primarnu nadležnost za problematiku kulture, sporta i slobodnih aktivnosti u BiH imaju kantonalna, odnosno entitetska ministarstva, a na nivou države Ministarstvo civilnih poslova BiH. Ranija istraživanja pokazuju da je većina mlađih ljudi nezadovoljna podrškom lokalnih vlasti za kreiranje kulturnih i sportskih sadržaja. Više je mlađih koji su nezadovoljni nego onih koji su zadovoljni nastavom fizičkog vaspitanja. Na odluke mlađih da učestvuju u kulturnim događajima najviše utiču prijatelji i kolege, a zatim televizija. Svega 7% njih bave se sportom u okviru neke organizacije ili udruženja. Nedostatak odgovarajućeg pristupa institucija vlasti u oblastima sporta i kulture predstavlja direktno zapostavljanje mlađih talenata. Nedostatkom pravne uređenosti, podrške institucija vlasti u oblasti rada s mladima, njihovog slobodnog vremena, te kulture i sporta stvara se stereotip o mladima kao o onima koji nisu zainteresovani za ovaj vid aktivnosti. Glavni izazovi za mlade na ovom polju su:

- pravna neuređenost,
- nepostojanje strategije niti strateškog okvira razvoja i ulaganja u područje kulture i sporta,
- nepostojanje programskog pristupa,
- nedostaju odgovarajući institucionlani kapaciteti,

- slaba koordinacija i suradnja između različitih nivoa/institucija vlasti u BiH,
- finansijske poteškoće,
- nestručnost i nekvalificiranost dijela sportskog osoblja.

Istraživanje „Studija o mladima BiH 2019.“ je pokazala da su mladi zainteresovani za učešće u sportskim aktivnostima, ali to interesovanje ne pokušavaju realizovati u praksi. Zdravi stil života i nastojanje da ga ostvare smatraju bitnim, ali svejedno puno vremena provode u pasivnim aktivnostima usmjerenim na računare. Jedan od zadataka obrazovnih ustanova i nevladinih organizacija (NVO) koje se bave pitanjima mladih mogao bi biti da promovišu i podržavaju učešće mladih ljudi u kulturnim aktivnostima (klubovi čitalaca u školama, finansiranje karti za pozorište za učenike i sl.), kao i to da promovišu veće humanitarno zalaganje i ohrabruju mlade na volonterski rad u sklopu humanitarnih organizacija.

Kako mladi ljudi BiH nisu nikako ili su malo zadovoljni navedenim područjima koji su preduslov za normalan razvoj i život svakog pojedinca, njihove odluke stupanja u brak su otežane i obeshrabrene. U nastavku ćemo kratko reći šta je to brak, odnosno bračna zajednica.

Kako bi se formirala jedna porodica potrebno je zasnovati bračnu zajednicu. Brak se u najvećem broju demokratskih društava smatra trajnim ugovorom socijalnog karaktera i sa pravnom osnovom, između dvoje ljudi. Taj odnos je zasnovan na obavezama i pravila oba supružnika. Brak je standardizovan kao društvena institucija na pravnom, ekonomskom, društvenom i vjerskom načinu. U većini kultura brak je ograničen na dvije osobe, najčešće suprotnog spola, ali neke kulture omogućavaju pojedine oblike poligamnih brakova, dok u današnje vrijeme neke priznaju i omogućavaju istospolne brakove. Kao uvod u brak i sklapanje bračne zajednice, obično postoji prethodni period druženja, udvaranja, sticanja povjerenja i boljeg upoznavanja. Zatim slijedi vjenčanje, tokom kojeg se mogu konkretno navesti i prihvati međusobna prava i odgovornosti. U mnogim društвima brak se smatra osnovom i temeljom za zasnivanje porodice. Brak omogućava održavanje populacije date države, povećava kvalitet društvenih odnosa, doprinosi boljoj produktivnosti stanovništva i slično.

Bračni uspjeh podrazumijeva koliko je bračna zajednica stabilna tokom dužeg perioda, dok se zadovoljstvo brakom odnosi na subjektivnu doživljaju supružnika brakom te se uglavnom ne može koristiti za procjenu kvaliteta braka. Iz tog razloga može se reći da je zadovoljstvo brakom uži pojam od kvalitete braka i ujedno je jedna od dimenzija kvalitete braka, a naglasak je na emocionalnoj komponenti procjene bračnog odnosa. Kvaliteta braka

uključuje međusobno prilagođavanje partnera i zadovoljstvo brakom, a može se definisati kao kognitivna procjena partnera o kvaliteti njihovih bračnih odnosa.

Odluka za napuštanjem roditeljskog doma često je motivirana ne samo ekonomskim već i socio-psihološkim faktorima. Bilo da je donošenje odluke o suživotu s roditeljima motivirano ekonomskim faktorima i strukturalnim ograničenjima ili individualnom individualnim izborom pojedinca, ono svakako ima određene posljedice. Pored pojave produženog stanovanje s roditeljima, pojam porodice i načini življenja drastično su se promijenili unazad pedesetak godina.

Programi za stambeno zbrinjavanje mladih bračnih partnera do 35 godina života su kreirani na takav način da uslove za apliciranje mogu ispuniti samo mladi bračni patneri koji su već stambeno zbrinuti i ekonomski stabilni (da imaju posao, da su kreditno sposobni i da su već kupili stan). Dok s druge strane mladi koji nemaju adekvatne uslove za stanovanje, koji su nezaposleni, ne mogu aplicirati na takve javne pozive (Šarić, H., Delić, A., 2021:255).

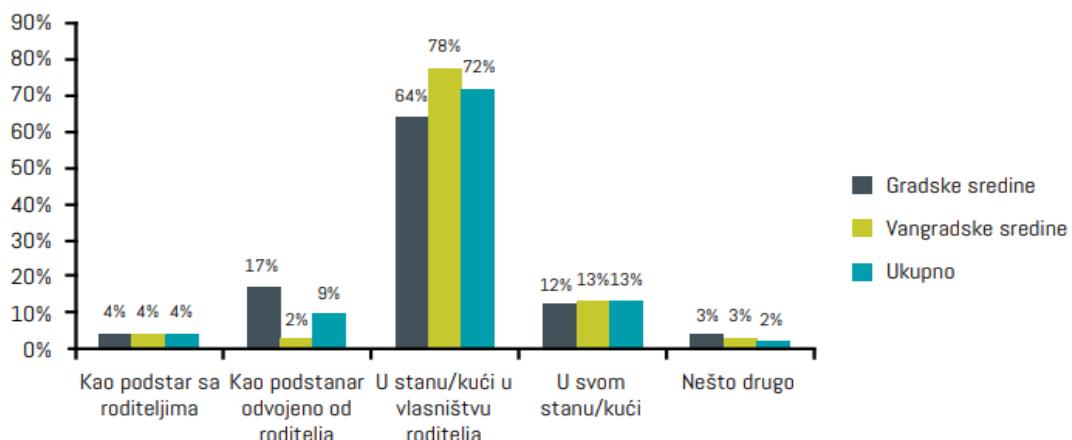
Pored nepostojanja specijalizovanih stambenih programa, naknade banaka za stambene kredite namijenjene mladima također nisu regulisane maksimalnim iznosom. Stoga se iznos bankarskih naknada razlikuje od banke do banke. Rješavanje stambenog pitanja kroz podstanarstvo je nepovoljno za mlade ljude. Ključni nedostaci u rješavanju stambenih pitanja mladih putem zakupa stana se ogledaju u nedostatku kontrole nad ovim segmentom tržista. Porezno zakonodavstvo ne predviđa olakšice ako su zakupci mlađi ljudi. Vladini programi nisu trajno fokusirani na ovakav način rješavanja stambenog pitanja. Shodno tome, iznajmljivanje stana se ne smatra trajnim načinom rješavanja stambenog pitanja. Pozitivne promjene bi bile uvođenje poreznih olakšica kroz izmjene zakonskog okvira ukoliko su zakupci mlađi ljudi.

Prema podacima koji su dobiveni na osnovu provedenog istraživanja „Studija o mladima BiH 2019“ prosječan broj članova domaćinstva u Bosni i Hercegovini je 3,57 osoba, odnosno mlađi najčešće žive u domaćinstvima sa tri ili četiri člana. Bitna odrednica socijalnog položaja mlađih jeste i način stanovanja koji u velikoj mjeri utiče na kvalitet života. Veliki broj mlađih osoba u našoj zemlji još uvijek živi s roditeljima. Kako navodi Agencija za statistiku BiH, prema podacima iz popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2013. godine, od ukupnog broja osoba starijih od 30 godina i više, 186 090 živi s roditeljima. U taj su broj

uračunate osobe koje žive s oba roditelja ili samo s jednim, a promatrane su kako bračne tako i vanbračne zajednice.

Najveći broj mladih u domaćinstvu živi sa roditeljima (preko 80%) i braćom i sestrama (34.8%). S roditeljima značajno češće žive mladi u dobi od 14 do 22 godine koji se još uvijek školuju ili su nezaposleni. Mladi koji žive s partnerom (17.3%), najčešće su završili formalno obrazovanje i eventualno pronašli zaposlenje (Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J., Dudić, A., 2019:27).

Nedovoljna integracija mladih u društvo i nepovoljni društveni status u poređenju sa starijom kategorijom populacije, čini ih jednom od najranjivijih elemenata društva, koji zahtijeva poseban odnos države prema njihovim potrebama i problemima.

Slika 6. Stambeni status mladih Kantona Sarajevo

Izvor: Institut za razvoj mladih KULT

Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine⁷ u općim odredbama utvrđuje da se institucionalno organizovana briga o mladima, omladinsko udruživanje i učešće mladih na svim nivoima odlučivanja treba zasnovati na načelima poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, na poštivanju ustavnog poretka, zakona i međunarodnog prava te izgradnji demokratskih institucija zasnovanih na političkom pluralizmu i uspostavi vladavine prava, kao i uvažavanju međunarodnopravnih standarda i najbolje međunarodne prakse u pogledu mladih i rada s mladima s ciljem doprinosa ispunjenju uvjeta za priključenje Bosne i Hercegovine

⁷ Dostupno na: https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/2022-04/Strategija_prema_mladima_kantona_sarajevo_za_period_2019.-2023._godina_0.pdf

Evropskoj uniji. Interes strategija prema mladima je da kantonalni organi, lokalne samouprave, sva udruženja građana i ostali subjekti društvene zajednice, poput omladinskih organizacija civilnog društva, neformalnih grupa i organizacija mlađih i za mlade, ustanova, institucija i medija, vjerskih i manjinskih zajednica, političkih stranaka, međusobnom saradnjom i zajedničkim djelovanjem doprinesu postizanju zajedničkih ciljeva, koji se odnose na život mlađih. Ovim strateškim dokumentom nastoji se poboljšati kvalitet života mlađih, uvažavajući njihove interese, a prema evropskim standardima i uspješnim iskustvima iz regionala, uključiti što veći broj mlađih u procese odlučivanja, naročito o potrebama i problemima mlađih.

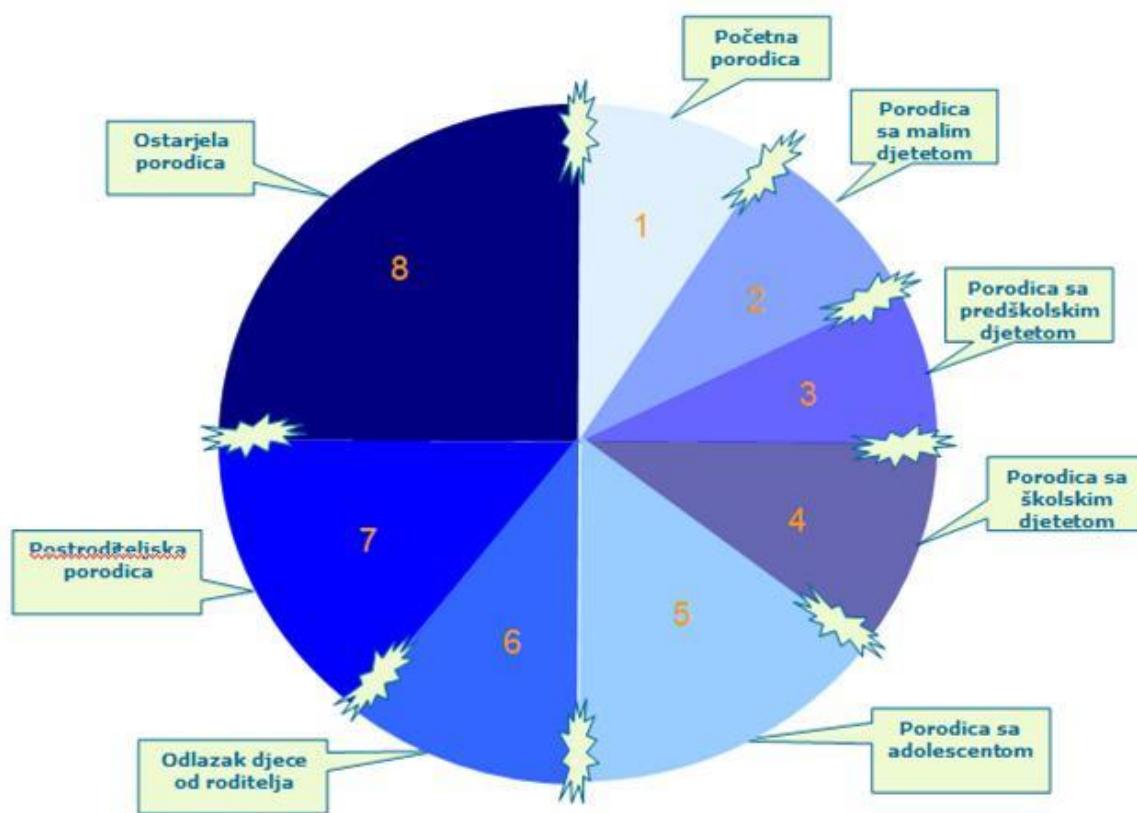
3.2. Definiranje i razumijevanje porodice

Porodica je najstariji oblik ljudske zajednice. Nastala je iz osnovnih čovjekovih potreba i duboko je utemeljena na biološkoj prirodi i potrebi. Upravo zbog toga, porodica je i funkcionalna zajednica kojoj je cilj prvenstveno zadovoljavanje bioloških, socijalno-ekonomskih, a potom kulturnih veza i odnosa. Porodica je jedinstven sistem koji se kreće kroz vrijeme i ima različita djelovanja u odnosu na druge sisteme. Novi članovi ulaze u porodicu putem rođenja, usvajanja ili braka a napuštaju je samo smrću. Ni u jednom drugom sistemu ne važe ovakva ograničenja. Porodičnim pravilima određuje se funkcija i organizacija života, kao i sistem vrijednosti i vjerovanja pojedinca.

Prema Porodičnom zakonu FBiH (član 2.) porodica je određena kao „životna zajednica roditelja i djece, i drugih krvnih srodnika i srodnika po tazbini, usvojilaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu”. Porodica je univerzalna društvena institucija i nerazdvojni pratilac ljudskog društva i čovjekovog postojanja. Zasniva se na braku i odnosima srodstva, čiji članovi, po pravilu, žive u zajednici. To je društvena grupa vezana krvnim srodstvima i vezama koje su različite prirode, od običajno-vjerskih do pravno ekonomskih (Foča, 2000:199).

3.2.1. Životni ciklusi porodice

Tokom godina mnogi različiti faktori su uticali na razvoj porodice. To su ponajprije ekonomski i socijalni uslovi, društvene mogućnosti, kulturni, tradicionalni i vjerski običaji. Svaka porodica na svom životnom putu ima kružni oblik i označava se kao životni ciklus porodice. Životni ciklus porodice započinje brakom ili partnerstvom kao samostalnim načinom života. U rastu i razvoju porodice su pod stalnim uticajem društvo i kulture i jedan od važnih zadataka svake porodice je prilagođavanje na zahtjeve i dešavanja u društvu. Životni ciklus porodice je proces koji se odvija kroz faze rasta i razvoja i svaka faza razvoja ima svoje specifične zadatke. Obuhvata očekivane i neočekivane životne događaje i traumatska iskustva koja imaju značaj samo za tu porodicu. U svakoj životnoj fazi, koja se određuje prema uzrastu najstarijeg djeteta, porodica ima određene zadatke koji zahtijevaju prilagođavanje i promjene.

Slika 5. Životni ciklus porodice

Izvor: https://porodicno.ba/wp-content/uploads/2014/03/zivotni_ciklus_porodice.jpg

Kako stručnjaci Kantonalne javne ustanove „Porodično savjetovalište“ navode, životni ciklus porodice čini osam razvojnih faza:

1. Početna porodica je razvojna faza koja se veže za odluku dvoje ljudi da žive zajedno. Ovaj stadij karakterizira učenje partnera da budu dijada/dvoje što podrazumijeva postavljanje unutrašnje organizacije porodice i granica prema vani. Teškoće ove faze su u tome što se ne spajaju samo dvije individue, nego dva sistema njihovih porodica, porijekla koji njeguju različite kulturne vrijednosti i imaju različita očekivanja. Za partnerski odnos u ovoj fazi značajna je prilagodljivost partnera koja neće ugroziti individualnost, te sposobnost za postizanje konsenzusa o pitanjima novca, religioznosti, rekreacije, prijatelja, poslova u domaćinstvu, zajedničkog slobodnog vremena i sl. Problemi specifični za ovu fazu razvoja porodice su konflikti koji prate proces uspostave pravila, formiranja porodičnih granica, raspodjele obaveza, te problemi oko nedovoljnog uvažavanja različitosti. Složenost zadataka koji proizilaze iz ove razvojne faze porodice i nedostatak kapaciteta mladih ljudi da se nose sa ovim izazovima dovode do povećanog broja razvoda brakova već u narednoj razvojnoj fazi porodice.
2. Porodica sa malim djetetom je faza koja obuhvata trudnoću i rođenje prvog djeteta kada se uspostavljaju roditeljske uloge što podrazumijeva raspodjelu brige, autoriteta i moći te učešće u procesu vaspitanja. Ovaj životni ciklus karakterizira razvijanje obrazaca emocionalne povezanosti, koji se posebno odnosi na način emocionalnog vezivanja djeteta sa majkom u prvim godinama života djeteta. Pojam povezanosti različit je od pojma ovisnosti koju dijete osjeća u prvim mjesecima života tokom kojih je dijete ovisno o majci u smislu zadovoljavanja fizioloških potreba. Problemi koji se javljaju u ovom periodu su konflikt oko preuzimanja odgovornosti, nespremnost za roditeljsku ulogu i otvorenost vanjskih granica porodičnog sistema koja se manifestira kao pretjerana uključenost porodica porijekla u odgoj djece.
3. Porodica sa predškolskim djetetom je razvojna faza koja počinje nakon adaptacije bračnog para na formiranu trijadu. Ovu fazu karakteriziraju specifični zadaci koji se tiču psihoseksualnog razvoja djeteta i prilagođavanja načina odgoja djeteta njegovom uzrastu pri čemu dijete vrši povratni uticaj na roditelje svojom potrebom za nježnošću, odbijanjem, prkosom, naklonošću naspram jednog roditelja itd. Ovaj proces se treba odvijati u zaštićujućoj i sigurnoj atmosferi koju obezbeđuju roditelji. Na ovaj način dijete ulazi u prostor međuljudskih odnosa čime otpočinje proces vaspitanja i oblikovanja ličnosti djeteta.

4. Porodica sa školskim djetetom je ciklus u kojem dijete otpočinje proces socijalizacije, stiče radne navike i uči se odgovornosti. Razlike u roditeljskom uključivanju mogu uzrokovati teškoće u adaptaciji djeteta na novonastale okolnosti. U ovoj fazi preispituje se odnos prema spoljnim sistemima i propusnost porodičnih granica od kojih ovisi u kojoj mjeri će se izvanjski uticaj škole i šire socijalne sredine reflektirati na porodicu. Najčešći problemi porodice u ovom životnom ciklusu su problemi vezani za učenje i ponašanje djeteta, školska fobija i sl. U pozadini ovih problema najčešće su nerazriješeni roditeljski ili bračni konflikti.
5. Porodica sa adolescentom je ciklus kojeg karakterizira potreba adolescente za većim stepenom samostalnosti i prihvatanje novih vrijednosti izvan porodice pri čemu se testiraju granice autoriteta roditelja. Pobuna protiv roditelja kao proces razvijanja vlastitog identiteta adolescente može postati problem koji može biti nastavak ranijih emocionalnih i razvojnih poteškoća koje nisu adekvatno rješavane. Ovaj period karakterizira i preispitivanje propusnosti granica porodičnog sistema od kojih ovisi dinamika porodičnih odnosa, razvoj adolescente i proces njegovog osamostaljivanja. Ukoliko porodica nema razvijen kapacitet za promjene u ovoj fazi se može suočiti sa problemom konflikta na relaciji adolescent-roditelji.
6. Odlazak djece od roditelja smatra se najstresnijim događajem u životnom vijeku porodice. Djeca trebaju dozvolu za odlazak, a roditelji pokušavaju zadržati djecu u porodičnom okruženju nesvjesni ozbiljnih poteškoća do kojih njihovo nastojanje može dovesti. Stoga porodica, suprotno svojoj funkciji, postaje faktor rizika, a ne faktor zaštite djece i mladih. U ovoj fazi porodica se najčešće suočava sa problemima odložene separacije (odvajanja) mladih od roditelja, nesigurnosti mladih i straha od samostalnosti.
7. Postroditeljsku porodicu karakterizira „prazno gnijezdo“ kada su partneri ponovo sami, bez djece u svom domu. Poslije dugog perioda tokom kojeg je osnovna preokupacija bila odgoj djece partneri se suočavaju sa potrebom međusobnog prilagođavanja novonastalim uvjetima života, promjene načina komunikacije, te reguliranja bliskosti i distance u odnosu. U ovoj razvojnoj fazi evidentan je povećan broj razvoda brakova jer partneri koji su tokom dugog perioda bili posvećeni roditeljskim ulogama nisu u stanju reuspostaviti partnersku relaciju na kvalitetno nov i drugačiji način.
8. Ostarjela porodica je faza za koju je karakteristično suočavanje roditelja sa završavanjem profesionalne karijere koja dovodi do promjene slike o sebi. Starost dovodi do socijalne isključenosti i nastojanja ostarjelih roditelja da probiju granice

porodičnog sistema djece. Ovo vrijeme koincidira sa pojavom zdravstvenih poteškoća i gubitkom partnera koje nameću potrebu reorganiziranja porodičnog sistema što podrazumijeva uključenost djece u brigu o ostarjelim roditeljima. Iako se na ovaj način ispunjava druga značajna funkcija porodice – briga o ostarjelim članovima, ove promjene mogu predstavljati poteškoću u funkcioniranju nuklearne porodice.⁸

3.2.2. Savremena porodica

U literature možemo naći na različite termine savremene porodice kao što su: demokratska porodica, radničko-službenička porodica, savremena, individualna, prosta, inokosna, biološka, nuklearna, egalitarna, supružanska, bračna, industrijska porodica i dr. Svaki od nabrojanih termina ukazuje na neku od njenih specifičnosti ali nijedan zapravo nije dovoljan da na pravi način objasni njenu prirodu. Sa ekonomskog stanovišta, o savremenoj porodici se govori kao porodičnoj grupi koja nema svoja sredstva za proizvodnju, već radi za drugog, tuđim sredstvima. U kapitalizmu to je rad za kapitalistu, a u socijalizmu u društvenom sektoru privrede (radničko-službenička porodica). Sa historijsko-sociološkog stanovišta, ona predstavlja jednu etapu u razvoju porodice uopće, a karakterišu je:

- broj njenih članova sveden je na najmanji broj, odnosno na biološku grupu (biološka, mala, inokosna, prosta, nuklearna porodica),
- porodicu sačinjavaju bračni par i njihova maloljetna djeca koja žive u istom domaćinstvu (dvogeneracijska porodica),
- brak (ili vanbračna zajednica) je osnov za zasnivanje porodice (supružanska porodica),
- ona izrasta u uslovima velike industrijalizacije (industrijska porodica),
- porodica počiva na osećajnim vezama i faktičkoj ravnopravnosti supruga (egalitarna porodica).

Sa pravnog stanovišta, ona se temelji na:

- pravnoj jednakosti bračnih partnera (mada u nekim kapitalističkim zemljama pravo zaostaje za faktičim stanjem),
- pravnoj zaštiti porodice kao cjeline i posebnoj zaštiti nekih njenih članova: žene i djece.

---

⁸ Dostupno na: <https://porodicno.ba/porodicni-sistem-uspostava-granica-pravila-i-discipline/>

Sa socijalno-političkog stanovišta, savremena porodica predstavlja tip državno visoko zaštićene porodice:

- socijalno,
- zdravstveno osiguranje,
- socijalna zaštita u raznim vidovima i dr.

Nastanak savremene porodice je i rezultat velike urbanizacije i nestajanju seoskih naselja (industrijska porodica). Osnov njenog nastanka jeste patrijarhalna porodica paralelno sa postepenom novom polarizacijom građanskog društva koja dovodi do formiranja nove klasne strukture. Sve je to dovelo do toga da žene sada rade izvan kuće, pa se o djeci najčešće brinu predškolske ustanove, što se u velikoj mjeri razlikuje od tradicionalnog porodičnog odgoja. Sam tempo njenog formiranja jednak je dinamici industrijalizacije i povećanju radničko-službeničkih slojeva u građanskom društву.

Savremena porodica je rezultat sveopće industrijalizacije društva koja je prвobitno zahvatila zapadnoevropske zemlje, a zatim se proširila na veliki dio savremenog društva, što je za posljedicu imalo stvaranje moderne porodice.

3.2.3. Funkcije porodice

Kako navodi Vukoje (2012) osnovne funkcije savremene porodice su:

1. reproduktivna funkcija,
2. ekonomska funkcija,
3. funkcija zadovoljavanja polnog nagona i emotivna funkcija,
4. funkcija pružanja zaštite,
5. funkcija zabave i razonode,
6. odgojna i obrazovna funkcija.

Reproduktivna funkcija

Savremenu porodicu karakteriše slab natalitet i smanjen mortalitet. Tu je prisutno raspadanje na manji broj članova. Sve je više porodica sa jednim djetetom, pravdajući to činjenicom da se tom djetetu pruže što bolji uslovi za život. Uzrok ovoj pojavi je nizak životni standard i neriješeno stambeno pitanje, skup standard života i drugo. Možemo reći da je u savremenoj porodici prisutna je fragmentacija koja ostavlja vidne tragove na reproduktivnu funkciju porodice.

Ekonomski funkcija

Savremena porodica u ekonomskom smislu nema sredstava za proizvodnju. Ona nije proizvođačka već potrošačka zajednica. Cilj i svrha ove porodice nije materijalno dobro, već znanje i stručno obrazovanje. Zato svaki član zarađuje i postiže veću ekonomsku samostalnost. Ali, rastom prihoda porodice rastu i rashodi kao što su komunalne usluge, održavanje stambene i lične higijene, ishrana, odjeća, kulturne potrebe i slično. Na drugoj strani država se javlja kao garant porodičnih potreba pružajući zdravstvenu, socijalnu i penzijsko-invalidsku zaštitu.

Funkcija zadovoljavanja polnog nagona i emotivna funkcija

Ovdje se zadovoljavaju najintimnije želje supružnika. U savremenoj porodici supružnici imaju punu individualnost. Brak se zaključuje iz ljubavi, a njenim prestankom prestaje postojanje porodice. Dijete tu nije sredstvo za produženje porodice i očuvanje imovine, već je ono centar svih dešavanja u njoj. Zato je opravdana izreka da je djetetu potrebna porodica, a ne dijete porodici.

Funkcija pružanja zaštite

Ova funkcija se bazira na:

- biološkoj zaštiti, odnosno brizi, odgoju i podizanju djeteta,
- moralnoj zaštiti koja se reflektuje kroz podršku, pomaganje i solidarnost,
- pravnu zaštitu,
- ekonomsku zaštitu koja se ogleda kroz formu izdržavanja i slično.

Sve ove oblike trebalo bi da pruža porodica, pa tek onda država.

Funkcija zabave i raznovrednosti

U savremenoj porodici naglašena je potreba na polju rekreacije koja se ispoljava kroz organizovane godišnje i nedjeljne odmore, izlete, upražnjavanje sportskih aktivnosti. Zabava i raznovrednosti su realna potreba članova savremene porodice.

Odgojno-obrazovna funkcija

Ona se koristi iz porodice i države. Ovdje uloga porodice je velika jer pored emocionalne dimenzije, djeca u velikoj mjeri od roditelja formiraju pogled na svijet, način života i odnose u

društvu. Uloga roditelja jeste ujedno i odgojnog karaktera, zbog čega je ponašanje djece produkt roditeljskog ponašanja. Tamo gdje je prisutna dobra porodična klima, odgoj djece nije ugrožen, a tamo gdje su nesređeni porodični odnosi, djeca u pravilu ispoljavaju neki od oblika poremećaja u ponašanju. Za razliku od odgoja, savremena porodica po pitanju obrazovanja ima mali uticaj jer se uglavnom stiče kroz različite stupnjeve školskog sistema. Iz ovoga je vidljivo da je funkcija savremene porodice veoma razrađena sa dominantnom i složenom odgojno-obrazovnom funkcijom. Činjenica je da savremenu porodicu treba posmatrati kao etapu u razvoju porodice općenito gdje je uloga roditelja kompleksna, naročito u fazi odrastanja i sazrijevanja djece. Po pravilu, u savremenoj porodici oba roditelja rade i imaju manje vremena za svoje dijete. Briga i podrška roditelja trebala bi da bude naročito pritisutna na prelasku iz osnovne u srednju školu, gdje su pubertetsko-adolescentne smetnje naročito prisutne i mogu odvesti djecu u neko od neželjenih asocijalnih ponašanja. Roditeljska pažnja i briga time su više potrebne ako znamo činjenicu da savremena škola postavlja složene obaveze koje samo dijete ne može izvršiti. Porodični odgoj predstavlja najvažniji stepen razvoja svakog djeteta, te se porodica ne može porediti niti sa jednom odgojnom ustanovom.

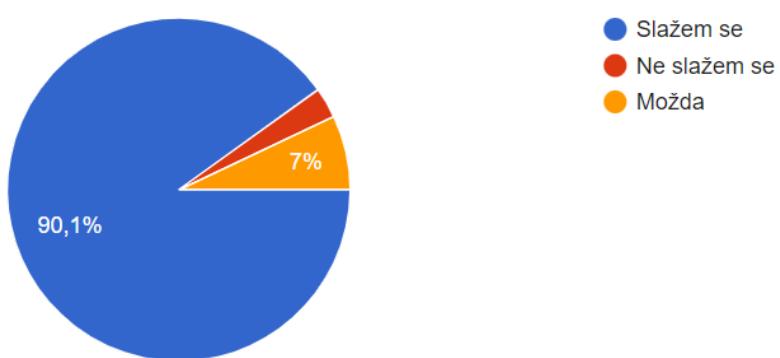
IV. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Posljednjih godina na prostoru Bosne i Hercegovine su provedene mnoge ankete i istraživanja na temu mladi ljudi i nezaposlenost. Njihova mišljenja i statovi po pitanju ove problematike su već dobro poznata i uglavnom slična, te su rezultati dostupni putem Interneta. Upravo iz tog razloga nisu kreirana standardna anketna pitanja o spolu, godištu, radnom statusu, nekim generalnim mišljenjima o uzrocima nezaposlenosti i slično, jer se već kroz pisanje ovog rada vodilo rezultatima provedenih anketa na teritoriji BiH. Kao anketni obrazac za potrebe ovog istraživanja su kreirana 5 (pet) pitanja, tj. tvrdnji na kojima se i zasniva samo istraživanje. Svaka tvrdnja je jedna od zadanih hipoteza, te se na taj način htjela potvrditi svaka od njih i ujedno analizirati. U anketi je učestvovalo 242 osobe starije od 18 godina, sa mjestom boravka na teritoriji FBiH, sa završenim nekim ili svim nivoima obrazovanja, zaposleni ili ne. Cilj ankete je bio da učesnici budu razne starosne dobi, socijalnog i društvenog statusa, te da na taj način se dobije neki opći stav i većinsko mišljenje o zadanim tvrdnjama.

Od 242 sudionika ankete, njih 123 je bilo dobne skupine od 18 do 22 godine, 31 učesnik je imao od 23-30 godina, 42 učesnika su dobne skupine 31 do 40 godina, a 46 ispitanika su bila starija od 41. godine. Od ukupno 242 ispitanika, njih 97 jesu žene, dok je 145 muškaraca. Što se radnog odnosa tiče, njih 76 je bilo u stalnom radnom odnosu, 22 ispitanika je radilo na određeno radno vrijeme, dok je ukupno 144 ispitanika bilo bez stalnog ili privremenog posla.

1. Cjelokupna ekonomska situacija u zemlji i visoka stopa nezaposlenosti utiče na negativne stavove i odluke mladih ljudi po pitanju osnivanja vlastite porodice.

242 odgovora

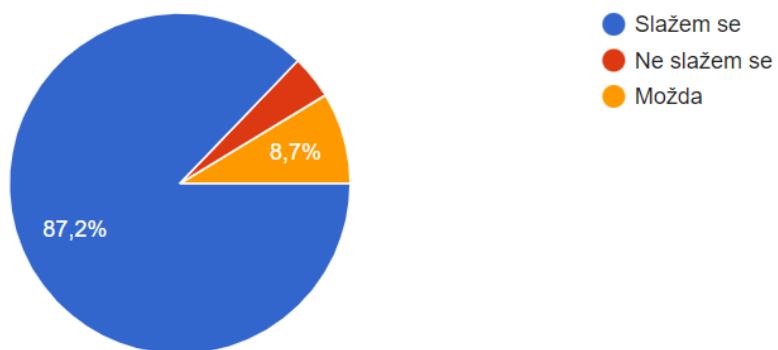
Prvo pitanje ankete, a ujedno i generalna hipoteza ovog istraživanja jeste: cijelokupna ekonomski situacija u zemlji i visoka stopa nezaposlenosti utiče na negativne stavove i odluke mlađih ljudi po pitanju osnivanja vlastite porodice, s kojim se slaže ukupno 90,1% ispitanika, odnosno 219 od ukupno 242 ispitanika.

Razmišljanja, stavovi i stil života mlađih ljudi u BiH su slični kao i kod mlađih ljudi u ekonomski razvijenim i uređenim zemljama. Svi oni imaju slične probleme i izazove sa kojima se susreću prilikom traženja i pronalaska zaposlenja, s tim da mlađi ljudi u BiH nemaju istu podršku vlasti i nadležnih institucija, kao i mogućnosti realizacije svojih ciljeva budući da je ekonomija države usporena zbog niza nepovoljnih uticaja iz prošlosti kao što su rat, proces tranzicije i složena politička situacija. Strah za budućnost koji se javlja uslijed nezaposlenosti utiče na odluku mlađih ljudi da stupe u brak i osnuju svoju porodicu.

Nemoguće je problem nezaposlenosti odvojiti od političke situacije u BiH i blokade u kojoj se zemlja nalazi, kao i činjenice da vlasti ne čine ništa kako bi situacija poboljšala. Mlađi ljudi su mišljenja da je neophodno biti u blizini politički uticajnih ljudi, političkih stranaka i političara kako bi se zaposlili. Također su uvjerenja da je država postala tržiste sa jeftinom radnom snagom na kojem se obrazovanje ne isplati, s obzirom na to da mnoge visoko obrazovane osobe zaposlene u privatnom ili nevladinom sektoru rade za nisku plaću.

2. Nemogućnost zaposlenja i osiguranja trajne finansijske stabilnosti utiču na kasniji odlazak mlađih iz roditeljskog doma.

242 odgovora

Drugo pitanje, a ujedno i prva pomoćna hipoteza jeste: nemogućnost zaposlenja i osiguranja trajne finansijske stabilnosti utiču na kasniji odlazak mladih iz roditeljskog doma. Sa ovom tvrdnjom se složilo 212 ispitanika ili 87,2%.

Nezaposlenost ima ozbiljne posljedice na socijalni i ekonomski položaj mladih. Oni su izloženi većim rizicima od siromaštva i socijalne isključenosti, te ostaju duži period ekonomski zavisni od svojih roditelja. Današnje mlađe generacije su oslobođene tradicionalnih, konzervativnih i sputavajućih normi u porodici, te imaju obezbijedena sva prava i prilike za nesmetani razvoj i osamostaljenje, te se ranije odlučuju za napuštanje roditeljskog doma. Međutim, u Bosni i Hercegovini je taj put otežan zbog cjelokupne ekonomске i političke situacije, te je rezultat toga to da su oni dosta duže finansijski zavisni od svojih roditelja. Pored toga, sve je veći broj mladih ljudi koji nakon završetka školovanja ne mogu da pronađu odgovarajuće zaposlenje, pa su primorani da svoj život grade u roditeljskom domu, gdje njihova samostalnost i sloboda ostaju nerealizovani.

Mladi ljudi su ekonomski i finansijski zavisni od svojih roditelja, najčešće zbog sve dužeg školovanja koje ih u pojedinim profesijama onemogućava da do svojih srednjih godina steknu profesionalni status u društvu. Osim toga, sve je veći broj mladih koji nakon završetka školovanja ne mogu da pronađu odgovarajuće zaposlenje, te su primorani da svoj život grade u roditeljskom domu, gdje njihova samostalnost i sloboda ostaju nerealizovani. U zavisničkom položaju i produženom školovanju mladi u Bosni i Hercegovini se sporije i teže odlučuju na brak, eksperimentišu sa različitim praksama u vezi sa zajedničkim životom, imaju drugačije poglede na brak za razliku od onih koje su imale prethodne generacije.

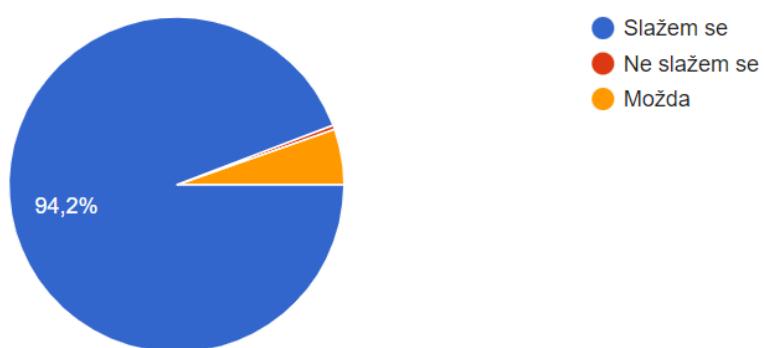
Sve je veći broj mladih ljudi koji nakon završenog školovanja ne mogu da nađu odgovarajuće zaposlenje, te su primorani da svoj život nastave u roditeljskom domu, gdje njihova samostalnost i sloboda ostaju nerealizovani. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine na području Kantona Sarajevo živi oko 83.000 mladih u dobi od 15 do 29 godina, od kojih čak 72 posto živi u stanu ili kući koji su u vlasništvu njihovih roditelja – podaci su iz Strategije prema mladima Kantona Sarajevo za period od 2019. do 2023. godine.

Trenutni položaj mladih ljudi zahtijeva višesektorski pristup i potrebnu saradnju nadležnih institucija za socijalnu politiku, obrazovanje, rad i zapošljavanje, zdravstvo, te rad s mladima. Vlade moraju osigurati da nadležne institucije koordinirano razvijaju politike i

programe u različitim oblastima koje su od značaja za socijalni i društveni položaj mlađih, da štite njihove interese i promovišu pozitivne stavove među mlađima i u društvu općenito. Politike zapošljavanja moraju detaljnije i efektivnije pristupiti problemu nezaposlenosti mlađih ljudi, te im osigurati podršku od samog završetka školovanje, pronalaska zaposlenja i zaštite u slučaju nezaposlenosti.

3. Nemogućnost stalnog zaposlenja i osiguranja egzistencije navodi mlade da često razmišljaju o odlasku u inostranstvo.

242 odgovora

Sa trećom tvrdnjom: nemogućnost stalnog zaposlenja i osiguranja egzistencije navodi mlade da često razmišljaju o odlasku u inostranstvo, složilo se čak 229 ispitanika, njih 13 nisu sigurni, a samo 1 ispitanik se ne slaže sa ovom tvrdnjom.

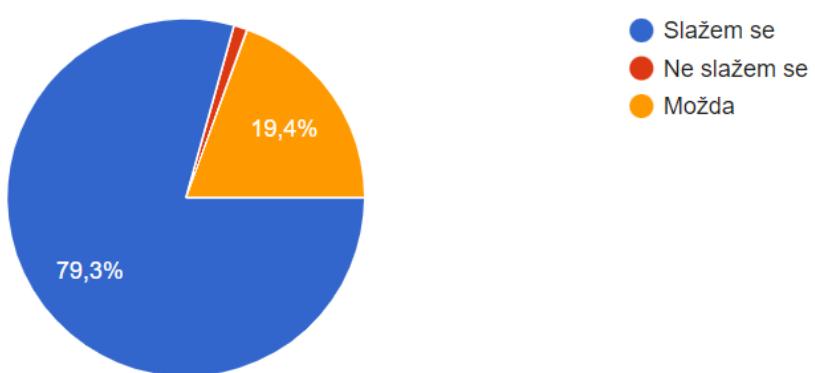
Razlog odlaska mlađih ljudi iz Bosne i Hercegovine jeste loša ekonomска situacija i nesigurnost po pitanju lične egzistencije. Na pitanje zašto napuštaju Bosnu i Hercegovinu, mlađi najčešće navode: nezaposlenost, nezadovoljstvo obrazovnim i zdravstvenim sistemom, prevelika prisutnost korupcije i politička nesigurnost. Mnogi od njih su mišljenja da obrazovni sistem BiH ne garantuje sigurno zaposlenje, kao niti ekonomsku stabilnost, pa ako im se pruži prilika da svoje školovanje nastave u drugim razvijenijim zemljama, odlaze iz države.

Mlađi ljudi koji napuste Bosnu i Hercegovinu, u većini slučajeva se ne vraćaju i u drugim državama započinju "bolji život" i osnivaju porodicu. Takva situacija u velikoj mjeri utiče i mijenja demografsku sliku države. Osim toga, pad stanovništva znači smanjenje ljudskog kapitala potrebnog za razvoj na više načina. Na strani ekonomске proizvodnje, ljudski

kapital je potreban kao radna snaga koja proizvodi ekonomske vrijednosti, pravi dohodak i puni javni budžet. Također, odlazak mlađih ljudi znači i ogroman gubitak društvenog kapitala, gubitak ideja i inovacija. Sve dok vlasti i nadležne institucije budu imali ovako nemaran odnos prema mladima i brojčanim pokazateljima o njihovom napuštanju BiH, ne može se očekivati napredak u državi, u svim segmentima.

4. Zbog nemogućnosti stalnog i sigurnog zaposlenja, mlađi se sve češće zapošljavaju u sezonskim i povremenim poslovima.

242 odgovora

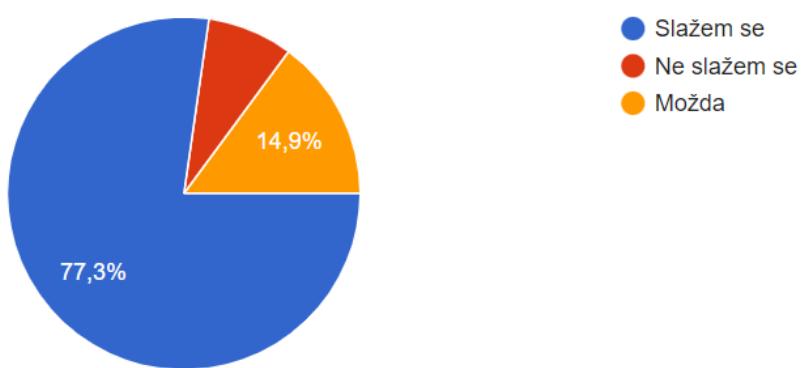
Trendovi koji se ponajviše očituju u otežanom ulasku mlađih na tržište rada te fleksibilnost tržišta u vidu sve veće zastupljenosti privremenih i ugovornih poslova pogoduju izraženoj neizvjesnosti životnog puta pojedinca i njegovog planiranja budućnosti. U godinama iza nas, karakteristična je određena norma puta koji vodi ka sazrijevanju i podrazumijevala je da osoba nakon završenog školovanja nađe posao, osamostali se, te stupi u brak i osnuje porodicu. Takav socijalno razvoj pojedinca danas je otežan brojnim faktorima koji mu stoje na putu prosperiteta i sigurnosti.

Mlađi ljudi se moraju na razne načine snalaziti jer nemaju stalna i sigurna zaposlenja. Rade na povremenim i sezonskim poslovima, te žive na račun roditelja. Veliki je broj mlađih ljudi koji rade na crno, koji su zaposleni u neformalnom sektoru, bez redovne plaće i bez socijalne zaštite. Poslodavac, kad se i odluči da da šansu mladoj osobi, najčešće mu neće odmah dati ugovor o radu. Prvo ide probni rad nekoliko mjeseci, pa ukoliko zadovolji, ide na onaj pripravnički, pa tek onda slijedi formalno zaposlenje.

Nezaposlenost ima ozbiljne posljedice na socijalni i ekonomski položaj mladih. Oni su izloženi većim rizicima od siromaštva i socijalne isključenosti, te ostaju duži period finansijski zavisni od svojih roditelja.

5. Mladi ljudi sve kasnije stupaju u brak i odgađaju osnivanje porodice, najčešće zbog završetka dugog obrazovanja i pronalaska zaposlenja.

242 odgovora

Zadnja tvrdnja, a ujedno i posljednje pitanje ankete jeste: mladi ljudi sve kasnije stupaju u brak i odgađaju osnivanje porodice, najčešće zbog završetka dugog obrazovanja i pronalaska zaposlenja. 188 ispitanika se slaže sa tvrdnjom, 36 nije sigurno, a 19 ispitanika se ne slaže sa istom.

Vijeće mladih Federacije BiH je povodom obilježavanja Međunarodnog dana mladih, 12.08.2021. godine je provelo anketu o stavovima mladih ljudi po različitim pitanjima, a jedno od njih je bilo pitanje obrazovanja i tržišta rada gdje je čak njih 41,3% navelon loš i dug sistem obrazovanja. Također su uvjereni da je BiH postala tržište sa jeftinom radnom snagom na kojem se obrazovanje ne isplati, s obzirom na to da mnoge visoko obrazovane osobe zaposlene u privatnom ili nevladinom sektoru rade za nisku plaću.

Ako mlad čovjek nakon završenog školovanja i stečenog obrazovanja nije zaposlen, odnosno finansijski i stambeno situiran, on ne ostvaruje mogućnost za osnivanje porodice, bez obzira koliko to želio. Kako bi se osigurala situacija u kojoj se pojedinac odlučuje na brak i porodicu, moraju se ispuniti osnovni uslovi koji to osiguravaju, kao što su siguran radni odnos, socijalna i zdravstvena zaštita, te stambeni prostor.

U svim predhodno navedenim istraživanjima i anketama provedenim na mladima koja su se spomenula tokom pisanja rada, došlo se do saznanja da se općenito mladi ljudi teže odlučuju na brak i osnivanje porodice isključivo zbog nemogućnosti trajnog i sigurnog zaposlenja, što je usko vezano sa neriješenim stambenim pitanjem. Kao nezaposlena populacija, oni ne stiće uslove za dobijenje kredita, a oni koji su zaposlni i imaju tu mogućnost, često ne mogu dobiti kredit jer su uslovi banaka nepovoljni (visoke kamate), plaće niske ili rade povremeno pa zbog toga ne mogu biti kreditno sposobni. Čak i oni koji su zaposleni, nemaju uslove za povoljne namjenske ili stambene kredite. Programi za stambeno zbrinjavanje mladih bračnih partnera do 35 godina života su kreirani na takav način da uslove za apliciranje mogu ispuniti samo mladi bračni parovi koji su već stambeno zbrinuti i ekonomski stabilni (da imaju posao, da su kreditno sposobni i da su već kupili stan).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Nezaposlenost je uzrok socijalnih anomalija, prepreka formiranju porodice i reprodukciji, te osnovni razlog za napuštanje domovine. Takva situacija u zemlji negativno utiče na sve mlade ljude, bilo da se oni još uvijek školuju ili da tragaju za poslom. Ekonomski razvoj treba biti prioritet za cijelu zemlju, a politike u sektoru zapošljavanja usklađene s realnošću i potrebama. Zakonske politike moraju odgovoriti na probleme tržišta rada koje ne funkcioniše na temelju kompetencija, već korupcije, političke podobnosti i drugih diskriminirajućih kvalifikacija kako u javnom tako i privatnom sektoru.

Prema svim rezultatima istraživanja koja su spomenuta u ovom radu, najveći problem koji mladi ljudi navode kao nemogućnost zaposlenje jeste oblast političko-pravnog sistema u državi. Ukoliko nisu u nekoj stranačkoj stranci ili neko iz njihove porodice ne pripada istoj, te ako nemaju nekog svog u institucijama, firmama i drugim mjestima gdje apliciraju za posao, mogućnost zaposlenja je mala, gotovo nikakva. Prije svega, potrebno je unaprijediti sistem informisanja mladih o prilikama i potrebama za zapošljavanjem, kao i uvesti poreske olakšice za zapošljavanje dugoročno nezaposlenih mladih izmjenom postojećih zakona o doprinosima i porezu na dohodak.

Nedostatkom pravne uređenosti, podrške institucija vlasti u oblasti rada s mladima, mogućnost i prilika da obavljaju praksu na završnim godinama školovanja/studiranja te tim putem steknu određena iskustva, mlade ljude tjeru u druge zemlje da traže posao i vremenom osnuju porodicu. Naša preporuka za ovaj već opće poznati problem jeste reforma obrazovanja i usklađivanje obrazovnog sistema s tržištem rada. Tu prije svega mislimo na uvođenje praktične nastave u škole i univerzitete, provođenje programa pripravničkog rada, stručnog usavršavanja i slično. Na taj način će se mladi ljudi osposobljavati i kvalifikovati za adekvatan ulazak na tržište rada. Također, uvođenje programa neformalnog obrazovanja mladim ljudima bi pružila priliku za sticanje novih i usavršavanje postojećih znanja i vještina.

Prema podacima Unije za održivi povratak i integracije u Bosni i Hercegovini, državu je samo u zadnjih pet godina napustilo više od 170 000 ljudi. Inače, u Bosni i Hercegovini ne postoji zakonska obaveza odjave prebivališta, što znači da značajan broj onih koji napuštaju Bosnu i Hercegovinu zbog studiranja ili zaposlenja u inostranstvu ne odjavljuju svoje

prebivalište. To znači da ne postoje tačni podaci o broju onih koji su napustili Bosnu i Hercegovinu i bolje sutra potražili u drugim zemljama. Osnovni razlog njihovog odlaska jeste nedostatak pravne države i mišljenje da u zemlji vlada ekomska i politička nesigurnost. Na pitanje zašto napuštaju Bosnu i Hercegovinu, mladi najčešće navode: nezaposlenost, besperspektivnost, nezadovoljstvo obrazovnim i zdravstvenim sistemom, prevelika prisutnost korupcije i slično. Ukoliko želimo spriječiti trend odlaska mlađih ljudi iz Bosne i Hercegovine, neophodno je pristupiti korijenu problema koji je već gore naveden.

Mladi navode da nekad nije ni novac presudan prilikom njihove odluke da napuste zemlju, već odnos vlasti i nadležnih institucija prema njima i nemogućnosti usavršavanja i obavljanja pripravnikačkog staža. Kako navode, nakon završenog školovanja, i ako uspiju da nađu posao, to uglavnom nije u njihovo struci i nešto za šta su odlučili da žele biti u budućnosti. Shodno tome, jedan od uzroka visoke stope nezaposlenosti mlađih je loš kvalitet obrazovanja što je uveliko posljedica nedostatka formalnih veza između škola i poslovnog sektora. Škole ne traže mišljenje poslodavaca o tome kakvo osoblje trebaju. S toga je nemoguće osigurati visokokvalitetnu praktičnu nastavu za učenike. U mjeri u kojoj se nudi, praktična nastava je uglavnom osigurana kroz neformalne kanale i dobru volju nastavnog osoblja i menadžera kompanija. Preporuka jeste investirati u preduzetničke ideje mlađih ljudi, osiguravajući im vještine i resurse za osnivanje vlastitih biznisa. Shodno tome, poslovne objekte koji se nalaze u vlasništvu općinskih zajednica staviti na raspolaganje po najpovoljnijim cijenama, te osigurati adekvatne finansijske poticaje za započinjanje novog biznisa. Osigurati kontinuiranu savjetodavnu podršku tokom tog čitavog procesa, te računovodstvenu, administrativnu i sličnu podršku u početku poslovanja. Odlaskom mlađih, Bosna i Hercegovina gubi obrazovane ljude koji su potencijal ove zemlje i uslov za njen razvoj i prospretitet. Neke analize pokazuju da će naša zemlja za 35 godina postati država s najvećim brojem stanovnika starije dobi na Balkanu. Prema demografskim procjenama, do 2050. godine stanovništvo BiH će se smanjiti za 20%, odnosno, u Bosni i Hercegovini će živjeti 740 000 stanovnika manje.

Ukazalo se na to da zaposlenost predstavlja bitan faktor pri određenju životne egzistencije pojedinca. Ona utiče na socijalno-društvene aspekte, prije svega na osamostaljenje i formiranje porodice. Na žalost, u Bosni i Hercegovini je sve manje novo formiranih brakova i porodica, što je rezultat nezaposlenosti mlađih i njihovog negativnog pogleda u budućnost. Podrška i pomoć mlađim bračnim parovima kroz novčani poticaj jeste ono što bi makar na određeno vrijeme odvratilo od napuštanja svoje domovine i poticalo na osnivanje porodice. S

tim u vezi potrebno je obezbjediti neophodna sredstva za svako novorođenče, kao i značajno povećati dječiji doplatak. Dalje, potrebna je izmjena postojeće politike stambenog zbrinjavanja mladih koja je usmjerena na olakšavanje okolnosti stambenog zbrinjavanja onih koji su već u mogućnosti da samostalno uđu u taj proces. Uvesti poreske olakšice za mlade bračne parove koji uzimaju stan u zakup, te na taj način smanjiti trošak za zakupodavca koji će se odraziti na mjesecnu, odnosno godišnju kiriju stana.

Posljednjih godina problem nezaposlenosti postaje veoma važno političko pitanje, pa samim tim i državno, gdje je i Federalno Ministarstvo rada i socijalne politike objavilo dokument „Strategija zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine (2021– 2027)“, kao i Federalni zavod za zapošljavanje dokument „Program sufinansiranja zapošljavanja 2022“, na čije se primjene još uvijek čeka, ali makar daju nadu za bolju budućnost kada je tržište rada u pitanju. Povećanje zaposlenosti mladih moguće je osigurati reformom obrazovanja, jačanjem partnerstva između institucija, neformalnim obrazovanjem i usvajanjem dokumenata koji će mladima garantovati posao nakon završetka obrazovanja. Mladi ljudi ove zemlje bi mogli biti aktivniji ukoliko bi im se pružio prostor na kojem će pokazati svoju inicijativu i želju za promjenama. Međutim, njima nedostaje podrška u svim segmentima i potrebno izvršiti promjene kako u oblasti obrazovanja tako i u oblasti zapošljavanja. Rezultat toga jeste da Bosna i Hercegovina gubi talentovane mlade ljudi koji bi doprinijeli ekonomskoj, političkoj i kulturnoj obnovi, a država gubi kroz poreze koje bi ti ljudi plaćali.

Na kraju, država mora iz budžeta planirati i izdvojiti finansijska sredstva za kontinuirano istraživanje nezaposlenosti mladih ljudi, njihovih potreba kao i potreba tržišta rada, te na taj način definisati i kreirati politike i programe za zapošljavanje mladih.

LITERATURA

1. Bašić, S., (2014): Siromaštvo i socijalna isključenost, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
2. Bilić, N., Jukić, M., (2014): Nezaposlenost mladih – ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cijelokupno društvo, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Stručni rad UDK: 331.56-053.6(497.5) 371-053.6(497.5), Osijek
3. Birsa, J. (2002), Definicije i mjerjenje nezaposlenosti. U Psihološki aspekti nezaposlenosti: zbornik radova XII ljetne škole studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Silba: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dostupno na: <http://mjesec.ffzg.hr/nezaposlenost/1.1.html>
4. Bušelić, M., (2014): Tržište rada, Sveučilište Jurja Dobrile, Fakultet za ekonomiju i turizam, Pula
5. Bužinkić, E., Buković, N. (2009): Politika za mlade – hrvatska i europska praksa, Mreža mladih Hrvatske, Zagreb
6. Efendić, A., (2021): Interakcija migracija, ljudskog kapitala i tržišta rada u Bosni i Hercegovini, Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna
7. European Training Foundation (ETF), Key indicators on education, skills and employment (KIESE) 2020, ETF, Turin, 2020: [Key indicators on education, skills and employment 2020 | ETF \(europa.eu\)](#)
8. Fočo, S., (2000): *Sociologija*, Dom Štampe, Zenica
9. Feather, N. T. (1990): The Psychological Impact of Unemployment, Springer-Verlag, New York
10. Galešić, M., Maslić-Seršić, D., Šverko, B., (2002): Psihološki aspekti nezaposlenosti, Zbornik radova XII. ljetne škole studenata i nastavnika, Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Silba, Zagreb
11. Hadžimahmutović, B., i Martić, M., (2013): Nezaposlenost mladih: EU i BiH dijele isti problem, mogu li rješenja biti zajednička?, Istraživački rad o položaju mladih na tržištu rada, Centar za istraživanja i studije GEA, Banja Luka
12. Hussmanns, R., Mehran, F. i Verma, V. (1990.) Surveys of economically active population, employment, unemployment, and underemployment: An ILO manual on concepts and methods. Geneva: ILO.

13. Klaić, B., (1974): Veliki rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb
14. Leitner, S. (2021): Net Migration and its Skill Composition in the Western Balkan Countries between 2010 and 2019: Results from a Cohort Approach Analysis, Vienna, Dostupno: [Net Migration and its Skill Composition in the Western Balkan Countries between 2010 and 2019: Results from a Cohort Approach Analysis \(wiiw.ac.at\)](https://www.wiiw.ac.at/Downloads/PDFs/Net_Migration_and_its_Skill_Composition_in_the_Western_Balkan_Countries_between_2010_and_2019_Results_from_a_Cohort_Approach_Analysis.pdf)
15. Međunarodni ured rada (2022): Izazovi socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini: obuhvat, adekvatnost, rashodi i financiranje, MOR, Budimpešta
16. Mrnjavac, Ž., (1996): Mjerenje nezaposlenosti, Ekonomski fakultet u Splitu, Split
17. Čićić, M., (2019): Studija o emigracijama BOSNA I HERCEGOVINA, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
18. Pejatović, A., Orlović-Lovren, V., (2014): Zaposlenost i obrazovanje posle pedesete, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, Beograd
19. Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Žiga, J., Dudić, A., (2019): Studija o mladima BiH 2018/2019, Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., Sarajevo
20. Službene novine Federacije BiH, (2001): Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, Sarajevo: Službene novine Federacije BiH, 8/41, str. 1-15
21. Šarić, H., Delić, A., (2021): Socijalno-ekonomski uzroci i posljedice odlaska mladih iz Bosne i Hercegovine, stručni rad, Univerzitet u Tuzli – Ekonomski fakultet, Tuzla
22. Veselinović, P., (2017): Ekonomija (sedmo izdanje). UNIVERZITET SINGIDUNUM Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Beograd
23. Vijeće mladih Federacije BiH (2020): Šta kažu mladi? Rezultati ankete o stavovima mladih u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
24. Vukoje, J., (2012): Osnovne funkcije savremene porodice, Naučno-stručni časopis SVAROG, Banja Luka
25. Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/10)

PRILOZI

Slika 1. Ključni pokazatelji tržišta rada u BiH (2010.–2019.)

Slika 2. Broj zaposlenih u Federaciji BiH u 2021. i 2020. godini po djelatnostima

Slika 3. Pregled broja zaposlenih i nezaposlenih osoba u periodu 2021. do februara 2022.

Slika 4. Rezultati ankete na pitanje: Koji su to najveći problemi sa kojima se mladi ljudi suočavaju?

Slika 5. Životni ciklusi porodice

Slika 6. Stambeni status mlađih Kantona Sarajevo

Slika 7. Promjene koje bi spriječile odlazak iz BiH